

Literární žánry a vyprávěcí postupy v prozaické tvorbě Karla Michala

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
7507R041 – Německý jazyk se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Adéla Magdaléna Göttlichová**
Vedoucí práce: Mgr. Jiří Chocholoušek

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Adéla Magdaléna Göttlichová**
Osobní číslo: **P14000404**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání**
Německý jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Literární žánry a vyprávěcí postupy v prozaické tvorbě Karla Michala**
Zadávací katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce se zaměří na analýzu literárních žánrů a s nimi souvisejících vyprávěcích strategií v prózách Karla Michala. Textovým východiskem bude Soubor díla Karla Michala z edice Česká knižnice vydaný Nakladatelstvím Lidové noviny roku 2001.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- DOKOUPIL, Blahoslav. Český historický román: 1945-1965. Praha: Československý spisovatel, 1987.
- HODROVÁ, Daniela. ...na okraji chaosu... Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: Michal, Karel. Soubor díla. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2001. S. 667 - 689. ISBN 80-7106-460-2.
- MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef. Encyklopedie literárních žánrů. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- PILAŘ, Martin. Pokus o žánrové vymezení povídky. Ostrava: Sfinga, 1994. ISBN 80-7042-411-7.
- RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. Poetika vyprávění. Brno: Host, 2001. ISBN 80-7294-004-X.
- STANZEL, Franz K. Teorie vyprávění. Praha: Odeon, 1988.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jiří Chocholoušek

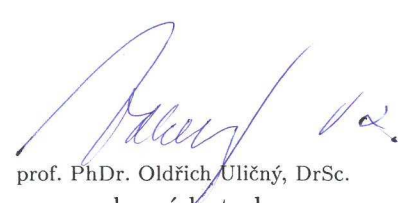
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2016**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2017**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2016

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu bakalářské práce Mgr. Jirímu Chocholouškovi za odborné vedení, věcné připomínky a užitečné rady při zpracování této práce.

Anotace

Bakalářská práce Literární žánry a vyprávěcí postupy v prozaické tvorbě Karla Michala se zaměřuje na vymezení pojmů detektivka, historický román, povídka a autorská pohádka a na analýzu textů *Krok stranou*, *Gypsová dáma*, *Čest a sláva* a *Bubáci pro všední den* z pohledu literárního žánru a vypravěče. Úvodní část práce představuje autora a jeho literární tvorbu. Následující a zároveň hlavní část se zabývá komparací tradičního pojetí konkrétního literárního žánru s prozaickou tvorbou Karla Michala.

Klíčová slova

Karel Michal, literární žánr, vypravěč, detektivka, historický román, povídka, autorská pohádka

Annotation

The bachelor theses called Literary genres and narrative techniques in prosaic work of Karel Michal focuses on definition of the terms detective story, historical novel, story and authorial fairytale. It also focuses on the analysis of the texts *Krok stranou*, *Gypsová dáma*, *Čest a sláva* and *Bubáci pro všední den* from a point of view of literary genre and narrator. Introductory part of the thesis introduces the author and his literary work. The main part deals with the comparison of traditional approach of the specific literary genre with the prozaic work of Karel Michal.

Key words

Karel Michal, literary genre, narrator, detective story, historical novel, story, authorial fairytale

Obsah

Úvod.....	9
1 Život Karla Michala.....	10
2 Tvorba Karla Michala.....	12
3 Detektivka.....	14
3.1 Detektivní novela – Krok stranou	16
3.1.1 Analýza literárního žánru a vyprávěcích postupů v novele Krok stranou.....	17
3.2 Povídka s detektivní tematikou – Gypsová dáma.....	22
3.2.1 Analýza literárního žánru a vyprávěcích postupů v povídce Gypsová dáma....	23
4 Historický román	30
4.1 Historická novela – Čest a sláva.....	32
4.1.1 Analýza literárního žánru a vyprávěcích postupů v historické novele Čest a sláva	32
5 Povídka a autorská pohádka	37
5.1 Povídkový soubor – Bubáci pro všední den.....	39
5.1.1 Analýza literárního žánru a vyprávěcích postupů v povídkovém souboru Bubáci pro všední den.....	40
Závěr.....	46
Seznam použitých zdrojů	47

Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám nepříliš známým českým autorem Karlem Michalem, jehož přínos do české tvorby, podle mého názoru, nebyl dostatečně ohodnocen. Přestože mu není věnována samostatná monografie ani dostatečná pozornost ve slovnících, je autor pozoruhodný.

Cílem této práce je představit osobnost a tvorbu Karla Michala a postihnout specifika Michalovy práce s vyprávěčem a literárními žánry: detektivkou, historickým románem, povídkou a autorskou pohádkou se zvýšenou pozorností na vyprávěcí postupy. Na následujících stranách se zabývám analýzou čtyř autorových děl: *Krok stranou*, *Gypsová dáma*, *Čest a sláva* a *Bubáci pro všední den*. V závěrečné kapitole shrnu získané poznatky z provedených analýz.

Karel Michal patří do generace autorů tvořících v 60. letech 20. století. V tomto období docházelo k uvolňování politického režimu, což se odrazilo i na literární tvorbě autorů. Svobodnější situace umožňovala například obrodu historického románu, ale i popularizaci detektivky, která byla v předchozí dekádě marginalizovaná. Michalova tvorba je zastoupena detektivkou, kriminální povídkou, povídkou s rysy autorské pohádky a satiry nebo historickou povídkou.

Michalova díla odráží společenské poměry určité doby. Poukazoval v nich na časté potlačování svobodně vyřčených názorů, na negativní vlastnosti lidí (lenost, lakota, kořistnictví, sobectví atd.) a z morálního hlediska na jednání člověka. Díla tvoří jakýsi prostředek pro vyjádření autorových názorů. Jeho přístup ke světu, jenž představuje ve své tvorbě, je založen na humánnosti, zabýval se tím, co souviselo s člověkem. Kvůli svému projevu měl problémy s cenzurou. Jelikož se nechtěl podříditi nátlaku režimu, emigroval roku 1968 do Švýcarska.

1 Život Karla Michala

Karel Michal, rodným jménem Pavel Buksa, se narodil 28. prosince roku 1932 v Praze a zemřel vlastní rukou 30. června 1984 ve švýcarském exilu v Basileji. Pocházel z dobře zaopatřené rodiny lékařů. Studoval na pražském gymnáziu na Žižkově, kde úspěšně složil maturitní zkoušky (1951), ale kvůli buržoazní rodině mu nebylo umožněno studovat na vysoké škole, kde chtěl svůj talent rozvíjet v humanitních oborech a konkrétně se zaměřit na studium historie a orientálních jazyků.¹ Díky maturitě se přesunul z Prahy do Ostravy na stavbu mládeže, kam byl povolán, aby zaměřil základy pro stavbu pece. Práce v prostředí budovatelských hesel, chaosu, revolučního nadšení a komunistického přesvědčení mladého budoucího autora na celý život poznamenala. Za kvalitně odvedenou práci měl Michal dostat Řád práce, který ale odmítl, a dal přednost studiu na lékařské fakultě v Praze. Své studium nedokončil a po sedmi semestrech se rozhodl ucházet o místo vedoucího pražské Nostické jízdárny. Tam se také setkal se svou první manželkou Jarmilou Karenovou. V téže době pracoval občasně v barrandovských ateliérech.

Než se stal spisovatelem, prošel si ještě několika povoláními. Pracoval jako přidavač u zedníků, dlaždič nebo jako správce v přístavu. Svému častému střídání profesí může pouze děkovat. Několika z nich se inspiroval a využil je pak ve své tvorbě. Karel Michal sám řekl v rozhovoru s Karlem Hvižďalou (1980): „[...] *nemám bolševikovi za zlé, že se mnou vymetal na nižších instancích téměř z povolání, ze svého, ne mého pocitu sociální determinace.*“²

Michal debutoval s povídkou *Plivník dlaždiče Housky* (1962), která vyšla ve třetím čísle prvního ročníku *Plamene* v září 1959.³ K vydání povídky se váže krátká historika, kdy se Michalova matka, zubařka, zmínila o svém synovi a jeho spisovatelských ambicích svému pacientovi, shodou náhod to byl redaktor z nakladatelství *Naše vojsko*. Budoucí spisovatel měl štěstí, jeho povídka se zalíbila tehdejšímu šéfredaktorovi Jiřímu Hájkovi, který se chystal přejít do nového měsíčníku *Plamen*. Z dlaždiče se stal spisovatel, jenž nechtěl psát pod vlastním jménem, aby nemohl být ve své hlavní práci identifikován, i přesto, že ji následně opustil. Se svými kolegy vyhledal neutrální jméno v telefonním seznamu. Podle neověřených zdrojů mohl převzít jméno i po svém psu Michalovi. V *Plameni* se Michal začal více angažovat. Psal recenze, reportáže, eseje či črty, jež byly

¹ KNAPOVÁ, Adéla. Karel Michal. Reflex [online]. Praha: Czech news center, 2001, 24. 3. 2011.

² HVÍŽĎALA, Karel. České rozhovory ve světě. Praha: Mladá fronta, 2013. S. 136.

³ MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 668.

často satirické, ironické, výsměšné a se smyslem pro jazykovou komiku. Po povídky o Plivníkovi byly vydány i další jeho povídky. Napsal svou první samostatně vydanou knihu *Krok stranou* (1961). Následně získal literární stipendium, aby se pokusil napsat rozsáhlejší prózu, tou byla historická novela *Čest a sláva* (1966). Poslední knihou vydanou v tehdejší ČSR je novela z pražského kriminálního prostředí *Gypsová dáma* (1967).

Před odchodem do švýcarského exilu, kam vycestoval společně se svou druhou ženou Violou Fischerovou, byl Karel Michal velmi dobře znám hlavně pro svůj satirický, ironický a sarkastický pohled. Tvorba pro něj v cizině už nebyla tak snadná jako doma, což zmínil i v rozhovoru s K. Hvížd'alou: „*Píšu pomalu, těžko a nerad, vlastně jen když musím, a to teď nemusím. Nejsem spisovatel, jsem jen autor.*“⁴ V emigraci měl problémy se adaptovat na nové prostředí, jazyk a mentalitu Švýcarů. Nejprve pracoval v Basileji jako noční hlídač, dále jako učitel latiny, historie a řečtiny na švýcarské soukromé škole. Michal získal možnost pracovat na hře pro švýcarskou televizi a krátce na to vznikla hra *My, občané mělští* (1978). Ta nebyla nakonec natočena. Michal obdržel svůj honorář a byl následně na to propuštěn.

Pobyt v exilu se na Karlu Michalovi velice negativně podepsal. I přesto neuvažoval o návratu do ČSR. „*Vrátit do ČSR bych se nechtěl. Za dnešních poměrů už vůbec, to bych snad býval nemusel odejít [...]*“⁵ Svůj život ukončil sebevraždou, zastřelil se revolverem v červnu roku 1984.

⁴ HVÍŽĎALA, Karel. České rozhovory ve světě. Praha: Mladá fronta, 2013. S. 135.

⁵ HVÍŽĎALA, pozn. 4, s. 139.

2 Tvorba Karla Michala

Karel Michal byl autorem, jehož tvorba je velkým přínosem pro českou literaturu. Nebyla mu vydána pouze díla uvedená v kapitole výše, ale i menší celky. Celé Michalovo literární dílo vzniklo v rozmezí zhruba deseti let v 60. letech 20. století. V tomto období se začala česká literatura přeměňovat a nastoupila mladá generace spisovatelů s názorem, že mnohem naléhavějším tématem tvorby „*jsou problémy osobní a společenské morálky než socialismus*“.⁶ Hrdinové se stali živějšími, lidštějšími a chybuujícími. Autoři této doby se pokoušeli experimentovat s tradičními literárními žánry. Často narušovali jejich formu a s žánry si pohrávali.

V roce 1962 debutoval Karel Michal s povídkou *Plivník dlaždiče Housky* díky redaktorovi Emilu Charousovi, který povídku předal šéfredaktorovi časopisu Naše vojsko Jiřímu Hájkovi. Po úspěchu této krátké satirické povídky a ohlasu čtenářů napsal další povídky: *Jak Pupenec ke štěstí přišel*, *Mrtvá kočka*, *Mimořádná událost*, *Balada o Vikýřníkovi a Kokeš*, které pak vyšly společně v jednom svazku pod názvem *Bubáci pro všední den* (1962). Na motivy povídky *Jak Pupenec ke štěstí přišel* natočil režisér Zdeněk Podskalský populární český film *Bílá paní* (1965). V šedesátých letech se stal soubor bestsellerem a je nejznámějším Michalovým dílem v současné době. S povídkou *Plivník dlaždiče Housky* Karel Michal debutoval, ale jeho literární prvotinou je detektivní novela *Krok stranou* (1961), která ironizuje, paroduje a zesměšňuje práci tehdejší SNB.

Díky své kvalitní práci získal autor literární stipendium za účelem napsání rozsáhlejší prózy. Tou se v roce 1966 stala *Čest a sláva*, která radikálně narušuje tradici literárního žánru historického románu a která „[...] se poprvé objevila v polovině roku 1965 v osmém a devátém čísle časopisu *Plamen*“.⁷ Příběh se odehrává v období konce třicetileté války. Roku 1968 byla novela zfilmovaná režisérem Hynkem Bočanem a vznikl jeden z nejlepších historických snímků té doby. Následující rok vyšla podle kritiků nejméně povedená krátká kriminální povídka *Gypsová dáma* s tragikomickým dějem. Jedná se o příběh vyprávějící o absolutním úpadku morálního kodexu člověka.

Po odchodu do švýcarského exilu napsal Karel Michal divadelní hry: *Tak to na tom světě chodí* (1967) a *My, občané mělstí* (1980). Švýcarská televize očekávala ódu na neutralitu Švýcarska, dostala ale marný souboj mezi státečkem a velkou mocností, kde

⁶ LEHÁR, Jan. Česká literatura od počátků k dnešku. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. S. 791.

⁷ MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 678.

si muži mohou vybrat z možností, a to buď se nechat zabít, nebo se zachránit za cenu kastrace.⁸

V roce 1989 u nás pak vyšel cyklus antimýtů *Rodný kraj*, který se skládá z povídek *Elegie* (1966), *Rapsodie* (1968) a *Tragédie* (1971). Cyklus polemizuje s některými našimi nejznámějšími a důležitými mýty. V díle se odráží autorova ironie a nadšení pro historickou látku.

Všechna Michalova publikovaná i nepublikovaná díla byla uspořádána a vydána roku 2001 nakladatelstvím Lidové noviny jako *Soubor díla*. Edice Česká knižnice vydala v souboru nejen autorova díla, ale i dostupné texty z pozůstalosti: *České rozhovory ve světě* Karla Hvížd'aly, *Poslední setkání* Vladimíra Karfíka a *Komentář* Mileny Masákové k uvedeným dílům.

⁸ KNAPOVÁ, Adéla. Karel Michal. Reflex [online]. Praha: Czech news center, 2001, 24. 3. 2011.

3 Detektivka

Detektivní próza je jedním z žánrů kriminální literatury a funkčností se řadí především mezi zábavnou literaturu. Vyznačuje se v první řadě stanovenou kompozicí, neboť povětšinou se vyvíjí příběh od expozice až k rozuzlení. To znamená, že nejprve je spáchán zločin, ten je pak vyšetřován na základě různých pravd, hypotetických podezření a dedukcí, přičemž jsou nejdříve sledovány a dále vyslýchány podezřelé osoby. Jakmile je pachatel odhalen, snaží se dále detektiv přijít na tajemství motivu, který viníka vedl ke zločinu. Hlavním cílem detektivky je vyvolat u čtenáře pocit tajemna, nebezpečí, strachu, napětí a získat si jeho plnou pozornost.

Tzvetan Todorov shrnul v kapitole *Typologie detektivního románu*⁹ osm pravidel, která by měla být autory detektivek dodržována, např. román má mít pouze jednoho detektiva, jednoho pachatele a jednu oběť, zločinec nesmí být profesionálem, láska nepatří do detektivek, fantazie je nepřipustná, musí se vyhýbat banálními situacím a řešením, prostor není pro psychologizování a viník musí mít vždy postavení v životě i v díle.¹⁰ Podle Mocné a Peterky je pro detektivní román příznačným rysem tzv. oprostěnost stylu, tedy absence rozlehlejších popisných, úvahových a psychologizujících partií, důraz na dialog a zejména pak výrazný tah vyprávění směrem k závěrečné řešící scéně.¹¹

Hlavní postavou je detektiv. Ten je z romantického pohledu charakterizován jako intelektuál, který oplývá svými pozorovacími a dedukčními schopnostmi. Detektivem 20. století, ale i dneška se v próze může stát i obyčejný vyšetřovatel, policista nebo náhodný kolemjdoucí, který se stane součástí spáchaného zločinu. Některé evropské romány považují stránku detektivní práce za rutinní a trpělivé dopadení pachatele za obyčejné a normální.¹² Na to by mohl reagovat Karel Čapek svým výrokiem v knize *Poznámky o tvorbě*: „*Ty tam jsou doby Sherlocka Holmese, přísného metodika, čistě mozkového detektiva naditého znalostmi, pozorováním, dedukcemi a čirou logikou.*“¹³

Tzvetan Todorov se také zabývá v kapitole *Typologie detektivního románu*¹⁴ formami detektivního žánru. Podle něj není detektivní román ten, „*který překračuje pravidla žánru,*

⁹ TODOROV, Tzvetan. Poetika prózy. Praha: Triáda, 2000. S. 99–111.

¹⁰ TODOROV, pozn. 9, s. 107.

¹¹ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Detektivka. In: Encyklopedie literárních žánrů. Praha - Litomyšl, 2004. S. 107.

¹² MOCNÁ, PETERKA, pozn. 11, s. 107.

¹³ ČAPEK, Karel. O detektivkách. In: Poznámky o tvorbě. Praha: ČS, 1960. S. 37.

¹⁴ TODOROV, pozn. 9, s. 99–111.

nýbrž ten, který se jim podřizuje".¹⁵ Rozdělil román na tři druhy, a to na román s tajemstvím, černý román a román, který spojuje oba již zmíněné, román napětí. Blíže se zmíním o románu s tajemstvím, jelikož je nejbliže dvěma vybraným dílům od Karla Michala.

Todorov vychází z toho, že „*vyprávění má dvě časové roviny, které se navzájem překrývají: dobu vyšetřování, začínající zločinem, a dobu dramatu, jež zločinem vrcholí*".¹⁶ To znamená, že detektivní žánr obsahuje rovinu zločinu a rovinu vyšetřování. Rovina zločinu je oproti rovině vyšetřování kratší a v knize není přímo sdělena. Nejčastěji se k rovině zločinu čtenář dostane přes rovinu vyšetřovací, která je zprostředkovaná svědectvím postavy. Vyprávění o zločinu je zprostředkováno buď přítelem detektiva, nebo samotným detektivem, vypravěčem – reflektorem. Význačnými jsou v detektivním vyprávění fabule, jakožto to, co se stalo, a syžet – způsob, jak se to stalo. Charakterizují dva pohledy na ten samý příběh. Syžetový aspekt vyprávění je vyšperkovaný a umělecky ztvárněný a fabuli dotváří.

Další z charakteristik tohoto žánru je dramatizace a depoetizace vyprávění. To je odlehčeno od obraznosti, metafor a mnohovýznamnosti, tudíž je vyhraněno pouze základními informacím o událostech, osobách nebo místech. Svůj účel plní i v dosažení plynulosti děje, udržení čtenářovy pozornosti a jeho porozumění. Celkové vyprávění je pak svým účelem triviální, strohé a konvenční. Zakládá si především na jednoduchosti a konkrétnosti sdělení. Detektivnímu vyprávění většinou nechybí subjektivní technika *ich-formy*, kterou autor může záměrně monologizovat a přispívat tím k emotivnosti. Často je pak detektiv vystihován „*bezprostředním dialektem, slangem či argotem, které pomáhají v charakteristice vypravujícího „já“*".¹⁷

V monologu se pak mohou nacházet simultánní otázky a oslovení; a to opět z důvodu zapojení čtenáře. Když už jsme u otázky, chtěla bych také zmínit, že není pouze mostem mezi textem a čtenářem, ale plní i funkci dramatizační. Podle Jana Cigánka je otázka „*kauzálním následkem myšlenkového procesu, a proto vždy rezumuje. Pochyby, srovnání myšlenek, úsudek, toto vše je sumárně vyjádřeno v otázce*".¹⁸ Oproti monologizaci nese velký význam i dialogizace, která v detektivce nese stopy záměrného nedorozumění, zamlčení informací nebo také vyslýchání.

¹⁵ TODOROV, Tzvetan. Poetika prózy. Praha: Triáda, 2000. S. 101.

¹⁶ TODOROV, pozn. 15, s. 102.

¹⁷ CIGÁNEK, Jan. Umění detektivky. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. S. 364.

¹⁸ CIGÁNEK, pozn. 17, s. 377.

3.1 Detektivní novela – Krok stranou

Vydání novely *Krok stranou* v roce 1961 se neobešlo bez komplikací. Rukopis byl zamítnut, jelikož nebylo možné, aby bylo psáno o práci tehdejší SNB (Sbor národní bezpečnosti) ironizujícím a parodujícím způsobem. Karel Michal musel text přepracovat a doplnit předmluvu, kde vysvětlil, že ironie může být vykládána více způsoby a děj i postavy knihy nejsou skutečnými osobami. „*Ačkoli tomu v této knize tak není, pokládám nicméně za potřebné zdůraznit, že nejen vztahy a osoby, ale ani kriminální případ, kolem něhož se točí děj této knihy, neodpovídá skutečnosti, protože se prostě technicky nemohl odehrát.*“¹⁹ To, co měl Michal potlačit, předmluvou spíše ještě více podpořil a zesměšnil. Autor přepsal pod tlakem cenzury dílo neutrálním, bezpříznakovým jazykem a na základě principů a zásad „socialistického realismu“. I přesto Michalova prvotina s kriminální zápletkou přesáhla klasický literární žánr detektivky a měla velmi kladný ohlas u dobových čtenářů a kritiků.

V *Komentáři* Mileny Masákové v *Souboru díla* je zmíněn velký vliv cenzury. Tento „*vliv ideologické cenzury se paradoxně násobí tím, že „úřední orgán“ jen výjimečně přímo označí konkrétní „závadná místa“ a vyžaduje, aby autor sám pochopil, co se od něj žádá, případně sám nesl možná rizika.*“²⁰ To je doloženo ve srovnání prvního cenzurovaného vydání a druhého vydání díla v témže komentáři. Dokladem jsou opravená slova: lidé – lidi, konstatovala – utřela ho, páchne z úst – smrdí z huby, služební chování – předpisový ksicht, povídat – kecat atd.

Karel Michal v této próze tematizuje etickou problematiku a otázky morálky. Zabývá se postavami, které tíhnou k porušení morálních zásad, a zajímá se o to, jaký mají k takovému poklesku důvod. V *Kroku stranou* je nejpříznačnějším pan Kunc, který se kvůli nedostatku peněz zaplete do hodinkového případu. Autor nepojímá toto dílo jako klasickou detektivní prózu, ale záměrně narušuje její ustálené náležitosti. Formálně se tomuto populárnímu žánru blíží, ale zároveň se od něj odvrací. Takové postupy psaní jsou typické pro 60. léta 20. století, kdy začali s psaním detektivek autoři umělecké literatury. To znamenalo žánrový posun směrem k umělecké próze, jak uvádějí Mocná a Peterka.

¹⁹ MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 672.

²⁰ MASÁKOVÁ, pozn. 19, s. 673.

Často tvorba směřovala „*k inovativním experimentům s její žánrovou strukturou, ať už šlo o humoristicko-parodický nadhled, či zatěžování detektivního syžetu podstatnějsími a komplexnějšími obsahy*“.²¹

3.1.1 Analýza literárního žánru a vyprávěcích postupů v novele Krok stranou

Jak jsem již zmínila v předchozí kapitole, Karel Michal se snaží k detektivnímu syžetu přistoupit nestandardním způsobem. Od typické detektivní prózy odbočuje a zároveň s ní pracuje jako se stěžněm celého textu. Vyjímá se především humorem až groteskností, ironií, parodií a moralizujícím přístupem. Jedním ze základních rysů kriminálního žánru je depoetizace. Karel Michal ale pracuje v *Kroku stranou* s bohatým a obrazným jazykem a expresivitou. Využívá například nejrůznějších přirovnání, obrazných pojmenování a také vulgarismů.

Hlavním představitelem díla je mladý kriminalista podporučík Vojtěch Blahynka, který pracuje u Státní bezpečnosti a jeho úkolem je vyřešit skoro až bezvýznamný případ pašovaných hodinek, jemuž na závažnosti dodával nález mrtvého těla v Labi. V díle se čtenář setkává s různými postavami, které osvětlují tehdejší práci u SNB. Je tu neustále moralizující, klidný, občas prací znužený Blahynka. Dále jeho oblíbený nadřizený kapitán Girardoux, jehož si Blahynka velmi cení za jeho zkušenosti a vyjadřuje se o něm s úctou. „*Mladého koně, pokud vím, taky zapřahají vedle starého, aby se naučil tahat, protože asi nemá cenu mu to vysvětlovat, dokud nevidí, jak to dělá ten starší kůň, a nemůže to dělat jako on.*“²² Dalším zástupcem Bezpečnosti je chválychtivý Vilda Bachtík, kterého Blahynka nijak neodsuzuje, ale domnívá se, že velké cíle, ideály a vzory mohou překážet v občanském myšlení. V novele se objevuje ještě postava lehce labilního doktora Vegrichta. Jako v každé detektivce i zde vystupuje několik podezřelých a zločinců. Jedním z prvních podezřelých je kastelán hradu Ciprburku Žáček, dále mladý správce Kunc a hezká nazrzlá restaurátorka Landová. V průběhu děje se o ní čtenář dozvídá, že falzifikuje staré a cenné obrazy z hradů a zámků a na místě zaměňuje falza za originály. Její strýc, další podezřelý, jí originály pomáhá prodávat do Německa. V knize nejsou detailní popisy osob. Čtenář se dovídá především o charakteru postav na základě jiných hrdinů, kteří o nich hovoří, a od vypravěče – Blahynky.

²¹ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Detektivka. In: Encyklopedie literárních žánrů. Praha - Litomyšl, 2004. S. 107.

²² MICHAL, Karel. Krok stranou. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 12.

Vyprávění je chronologické, pouze pasáže objasňující dřívější působení či chování postav jsou retrospektivní. Chronologická kompozice má v díle funkci jakéhosi subjektivního záznamu vyšetřování případu. Centrem zločinu je hrad Ciprburk a dále pak Praha. V neposlední řadě také Děčín, kde bylo v Labi nalezeno tělo mrtvého pašeráka hodinek. Na základě užitého humoru a ironie je možno si již na prvních stránkách povšimnout toho, jak se Blahynka k celému případu staví. „*Toho utopenýho v Děčíně jsem pochopitelně neznal. Nebyl zrovna ve stavu vhodném k seznámení, protože už byl utopený hezky dlouho.*“²³ Úkolem detektiva Blahynky je objasnit pomocí logiky a určitých hypotéz případ a nalézt zločince. Ne vždy využívá strohé logiky a dedukcí, ale na různé okolnosti narazí náhodně a jako každý člověk není neomylným, tudíž dělá i kroky stranou. Když je případ uznán za ukončený, náhodou se zjistí, že utopený v Labi byl pašerákem hodinek, ale zároveň opilcem, který spadl do Labe sám, nešlo tedy o vraždu. Závěr knihy tedy vyznívá parodicky, směšně a komediálně.

Teď si budu všimnout toho, jak autor pracoval s literárním žánrem detektivky a vypravěčem v celém díle. V *Kroku stranou* je příběh vyprávěn ich-formou z perspektivy hlavní postavy podporučíka Vojtěcha Blahynky. Má sklony k ironizování jak osob, tak jejich činů. Často je sebeironický, a to vůči své osobě a svému povolání. Jako by se vysmíval dřívějším velkým detektivům a jejich postupům. Na této ukázce je vidět kontrast vypravěče a velkých detektivů. Realita je postavena nad literární licenci. „*Řekl jsem si, že to máme dobré, a po vzoru všech velkých kriminalistů jsem se chopil tužky. Tupým koncem jsem se dloubal v nose, ořezaným jsem kreslil malá prasátka.*“²⁴

Prostředkem, jenž je v Michalově novele uplatněn, je humor, kterým se autor odklání od klasického žánru detektivní prózy. Humor v podobě ironie, nadsázky či sebeironie celou knihu nadlehčuje, občasně odvádí pozornost od děje, ale zároveň nejde o rušivý element při čtení. Vypravěč je charakteristický svým žertovným stylem vyprávění a ještě víc sebeironií. Ta se vztahuje především na Blahynkovu osobu či na detektivní povolání. V následující ukázce vyslýchá detektiv doktora Vegrichta a zesměšňuje svou profesi. „*Co za to dostanu*“, vytlačil ze sebe. „*Doživotní galeje zostřené čtvrtletně devíticásou kočkou. Když se zvlášť přimluví, spokojí se soud urážnutím uší jednou provždy.*“²⁵

²³ MICHAL, Karel. Krok stranou. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 15.

²⁴ MICHAL, pozn. 23, s. 113.

²⁵ MICHAL, pozn. 23, s. 115.

Za zmínku stojí i úryvek v textu, kdy si protagonista uvědomí svou chybu ve vyšetřování a vtipným komentářem se k ní přizná: „*Soudruhu kapitáne, mám připomínku. Já jsem myslím blbec. [...]*“²⁶

O hlavní postavě se dovídáme z jeho autocharakteristiky, která je založena často na přirovnáních. Ta nejsou pouze součástí charakteristik, ale jsou trefná a humorem obohacená natolik, aby upoutala čtenáře. „*Ten můj nos mu stejně přišel draho. Ještě že mi ho nepřerazil, protože už takhle mám do Adonise dost daleko.*“²⁷ Dalším znakem postavy jsou komentáře, v nichž vyjadřuje svá hodnocení ostatních postav, např. v úryvku: „*Paní Landová stáhla vlajku a začala mluvit, jak jí zobák narost. Narostl jí dost ostrý.*“²⁸, či jejich činů a své postoje k práci vyšetřovacích orgánů. Často opakovaným soudem je ten, kdy kriminalista sděluje, že do vězení lidé nepatří. „*Lidi v kriminále mít nepotřebujeme. Lidé do kriminálu nepatří.*“²⁹ Osobně shledávám tyto připomínky jako rušivé prvky v díle, nicméně jsou důležitou charakteristikou Blahynky. Je také možné, že jde o autorovu žánrovou hru. Za povšimnutí stojí i germanismy, ale i slovní spojení, pronesená Blahynkou, skládající se z germanismu a českého slova (damenhaft, ruf, kunsthistorik, neekluje nebo sódavasr). Domnívám se, že jsou tyto výrazy slangové. Dále jsou hojně použité vulgarismy, např. do prdele nebo blbec, které dodávají konkrétním situacím na autentičnosti. Tato autenticita souvisí s vypravěčem v ich-formě.

Vypravěč obohacuje knihu intertextualitou. V průběhu příběhu naráží na Švejka, Jánošíka nebo pejska a kočičku, jak vařili dort. „*Naklepl jsem první vajíčko, a paměťiv českých klasiků, povídám: Tak nám zavřeli doktora Vegrichta!*“³⁰ V novele oslovuje adresáta modelový autor, občas ho vybízí k přemýšlení o případu nebo mu předkládá své myšlenky a názory. „*Znáte tu historku o císařových nových šatech?*“³¹, „*Jestli myslíte, že přeháním nebo že se lituju, jděte a zkuste to sami. Jen jděte, uvidíte.*“³² Autorskými otázkami je narušena iluzivnost textu a jde pouze o demonstraci literární konstrukce.

Jeden z rysů, který tvoří odlišnost *Kroku stranou* od tradiční detektivky, souvisí s již uvedenými pojmy – příběh zločinu a příběh vyšetřování. V konvenčním detektivním románu je příběh zločinu zkratkovitější, ale ne tak markantně, jako je tomu v *Kroku stranou*. Zločin je pouze nastíněn a čtenář se pak prostřednictvím hlavní postavy detektiva

²⁶ MICHAL, K.: Krok stranou. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 171.

²⁷ MICHAL, pozn. 26, s. 63.

²⁸ MICHAL, pozn. 26, s. 38.

²⁹ MICHAL, pozn. 26, s. 84.

³⁰ MICHAL, pozn. 26, s. 107.

³¹ MICHAL, pozn. 26, s. 79.

³² MICHAL, pozn. 26, s. 107.

Blahynky dovídá o vyšetřování, ve kterém není syžet zaměřen pouze na dobu vyšetřování, ale na osobní život, názory a smýšlení hlavního hrdiny. Tzvetan Todorov shrnul v osmi bodech základní rysy detektivky. Za důležité považují hned první bod, který se zaměřuje na to, že román by měl mít pouze jednoho detektiva, jednoho viníka a jednu oběť. V *Kroku stranou* se sice nachází pouze jeden detektiv, ale paradoxně případ nevyřeší, avšak viníků se v díle nachází víc. Pan Kunc, jenž pomáhá pašovat hodinky, je zločincem, zároveň by mohla být viníkem paní Landová falzifikující obrazy. Na základě nalezeného utopence je zahájeno vyšetřování, ale nikdo z postav nebyl vrahem, jelikož se pašerák sám omylem pádem do řeky utopil.

Karel Michal se ne vždy snaží odvrátit od klasického žánru detektivky. Základním stavebním kamenem jsou motivy, které v *Kroku stranou* mají tendenci směřovat nazpět. To znamená, že autor pracuje s dezorientujícími detaily, ale i domněnkami a omyly v ději. Ty vyprávění nezpomalují, avšak naopak ho posouvají kupředu tak, aby vyšetřovatel přišel na zápletku správnou orientací a vylučovací metodou.

Podobným rysem je již zmíněná depoetizace vyprávění u detektivní prózy. Depoetizace vyprávění udává čtenáři pouze základní, jasné, stručné, nemetaforické informace o činech a událostech a je charakterizována Janem Cigánkem jako: „*spoléhající se na konvenční jistotu výrazu, dává možnost poměrně přesné, spolehlivé sdělnosti, a proto vytváří konkrétnost detektivní epiky.*“³³ Díky depoetizaci se čtenář soustředí na obsah sdělení, protože jeho pozornost nestrhává forma. I přestože by mohlo dojít k protirečení, jelikož je dílo psáno bohatým, pestrým jazykem zahrnujícím nejen metafory či metonymie, ale i expresivitu a přirovnání, jsou v díle krátké úseky, z nichž je zřejmé, že se Michal depoetizace místy držel. Svou domněnku dokazují v následující citaci z knihy:

„[...] – *Kdy?*

– *Před čtrnácti dny.*

– *A vy jste z ní vzal ty hodinky?*

– *Jo*

– *Jenom jedny?*

– *Jo. [...]*

[...] – *Co jste si myslel?*

– *Že jsou kradené. [...]*³⁴

³³ CIGÁNEK, Jan. Umění detektivky. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. S. 352.

³⁴ MICHAL, Karel. Krok stranou. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 73–74.

Další důležitou roli v podobnosti v Michalově *Kroku stranou* a klasickém detektivním příběhu hrají vnější atributy, a to např. indicie, které jsou kriminalistou rozřešeny a na základě nichž může děj pokračovat. „*Buděj nám sob n 7 st.*“, „*Buděj znamená Budějovice, to je daleko nejpravděpodobnější, nám je náměstí. [...] Z náměstí jezdí zřejmě autobus, ne vlak, protože nádraží by se tam nevešlo. Sob n znamená asi sobotu a neděli [...]*“³⁵ I přesto, že není Vojtěch Blahynka prvotřídním detektivem jako např. Sherlock Holmes, zvládá logické úsudky a dedukce souvislostí. Svou domněnku dokazují v následující ukázce. „*Hypotézu, která mi vyplynula, jsem pokládal za logickou, protože nápisy na záchodku se objevovaly uprostřed týdne, tedy v pracovní době, a k jízdám za rodinou, i kdyby byly v době náhradního volna, se vydává, pokud vím, na dráze taky nějaký průkaz na slevu. Zřejmě šlo tedy o služební cestu.*“³⁶

Chtěla bych také zmínit další žánrově typický rys. Příběh je čtenáři podán tak, že se jeden ze základních prvků detektivky, a to prvek tajemství, objevuje v průběhu celé knihy, jako je tomu u klasického žánru detektivky. Čtenář je již na začátku vyprávění seznámen s tím, že byl spáchán zločin, ten je pak řešen. Případ nevyřeší Blahynka-vypravěč, ale jeho nadřízeny kapitán Girardoux.

K literárnímu žánru detektivky se občasně Karel Michal blíží i atmosférou vyprávění. Někdy je ale tato konvence ironizována, např. banální případ pašovaných hodinek dává autor do kontrastu s tajemnem a napětím, jako je tomu u klasických detektivních vyprávění. „*Podle všech pravidel hry by se mělo první noci přihodit něco dramatického. Buď by měly dole řinčet řetězy, nebo by měla mihnout komnatu matná postava, nějaké to kvílení se záupěním nebo tak, a ráno by se našel na bráně můj služební průkaz, připíchnutý halapartnou.*“³⁷ V částech, kdy se vypravěč vrací k podezřelým a popisuje je na základě získaných informací, tíhne popis k nehybnosti, jelikož jsou spíše využita méně dějová slovesa. Jedná se o záměr, aby se čtenář zabýval důležitými informacemi, které chce vypravěč sdělit. „*Věra Landová byla členkou Svazu výtvarných umělců a absolventkou Akademie. Byt a ateliér měla na Starém Městě.*“³⁸

³⁵ MICHAL, Karel. Krok stranou. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 16.

³⁶ MICHAL, pozn. 35, s. 107.

³⁷ MICHAL, pozn. 35, s. 29.

³⁸ MICHAL, pozn. 35, s. 48.

Výše jsem uvedla, že se Karel Michal pouze blíží k žánru detektivky. Celý případ, který jsem již označila jako banální, je parodizován a zesměšňován. Původní vražda není vraždou, ale jen nešťastným utonutím opilce, který pašoval hodinky. Detektiv Blahynka, jenž se celou dobu snažil zápletku rozluštit, nakonec případ nevyřeší a s výsledkem přijde jeho nadřizený. V kapitole literární žánr – Detektivka jsem se krátce zabývala osmi body formy detektivky. Osmý bod se zabývá tím, že by se román měl vyhýbat banálními situacím a řešením.³⁹ Tím dokazuji svou domněnku popsanou výše.

Na závěr bych chtěla zmínit, že v díle hrají důležitou roli Blahynkovo smýšlení o lidech a jeho názory na okolní svět. Pro ty je příznačný důraz na morální stránku a kritika společnosti a spravedlnost, na které je nahlíženo právě z perspektivy obyčejného člověka, který ji čtenáři vlastním podáním zprostředkovává. Blahynka má humánní postoj ke společnosti, ten je charakteristický například nelibostí k nespravedlnosti. Michalova detektivka *Krok stranou* na jednu stranu spadá do detektivního žánru, na druhou v sobě nese více, než je tomu v klasických případech.

3.2 Povídka s detektivní tematikou – Gypsová dáma

Po historické novele *Čest a sláva* se objevila v lednovém čísle Plamene roku 1967 próza zabývající se spravedlností a mravními zásadami – *Gypsová dáma*. Ta vyšla ještě toho roku v odeonském Klubu čtenářů společně s *Bubáky pro všední den* a *Ctí a slávou*. V roce 1994 byla znovu vydána v nakladatelství Mladá fronta ve svazku s novelou *Čest a sláva*.⁴⁰ Spadá do tvorby 60. let 20. století, kdy se česká próza snažila kreativně rozvíjet. K rozvoji jí napomáhala mj. mísení klasických literárních žánrů s populárními, v tomto případě s detektivkou.

Přestože může být hořká próza *Gypsová dáma* na základě syžetu, postav a zápletky řazena mezi detektivní příběhy, je lepší ji označit jako povídku z pražského kriminálního prostředí první republiky. Karel Michal dal najevo stejně jako ve své novele *Krok stranou*, svůj kriticko-satirický pohled na současnost. Společné rysy má *Gypsová dáma* i s historickým románem *Čest a sláva*, kde je velmi příznačná tragikomičnost nejen děje, ale i postav a kde pracuje autor s jasně promyšlenou humoristickou rovinou a konečnou pointou, která je pro čtenáře nečekaná a překvapivá. V povídce *Gypsová dáma* je vyjádřen odpor k pokrytectví, hamižnosti po penězích a nevypočitatelnosti. Celou povídku by mohla charakterizovat věta z díla: „*Krade-li ten, kdo lže, pak lže, kdo krade.*“ V této próze využil

³⁹ TODOROV, Tzvetan. Poetika prózy. Praha: Triáda, 2000. S. 107.

⁴⁰ MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 683.

Karel Michal detektivních postupů k obecnější výpovědi o temných stránkách lidské psychiky. Podle Mocné a Peterky je užito detektivního syžetu jakožto atraktivizačního nástroje.⁴¹ Jak jsem uvedla výše, pod slovním spojením „atraktivizační nástroje“ je možno si představit právě kombinaci tradičního literárního žánru povídky s populárním žánrem detektivky.

Vyprávění probíhá chronologicky, avšak jeho kontinuita je narušována střídáním pásem postav. Karel Michal pracuje se složitějším kompozičním postupem. Například v následující ukázce je možno si všimnout popisu události vraždy z pohledu Arnošta Benedikta, který je v této scéně personálním vypravěčem. Po jeho zastřelení se změní personální vypravěč a stane se jím Karel Lokvenc. Autor odvádí pozornost od vraždy a pracuje pouze se střídáním pohledů postav na vraždu. „*Raději ne,“ řekl soukromý detektiv. Vyňal kapesník a předlouze smrkal. Pak prohlédl šátek pod světlem hvězd a pečlivě ho balil. Bílý chuchvalec se snesl kzemi. Karel Lokvenc se proň shýbl a noc roztrhl výbuch a plamen. JUDr. Arnošt Benedikt se pomalu skládal jako polírův metr. Černý, zmačkaný klobouk se skutálel do křoví.*“⁴²

Příběh je přerušen proudy myšlenek lupiče Bedřicha Maryšky, advokáta Arnošta Benedikta a soukromého detektiva Karla Lokvence. Psány jsou souvisle a téměř bez interpunkce. Podle Karla Michala je Gypsová dáma spravedlnost, která hraje v této autorově próze důležitou roli, ale zároveň v ní chybí.

3.2.1 Analýza literárního žánru a vyprávěcích postupů v povídce Gypsová dáma

Příběh, který se odehrává v policejním a právnickém prostředí, je zpočátku knihy prostý. Nenachází se v něm žádný závažný čin, jako je např. vražda. Tím se *Gypsová dáma* odlišuje od detektivního vyprávění. Celá povídka je charakteristická svou tragikomikou. Tedy mísením vážného tématu, zde morálka a spravedlnost, se směšnými prvky.

Hlavní postavou je obyčejný zlodějček Bedřich Maryška, který vykradl klenotnictví v Korunní ulici v Praze. Maryška se snaží utéct spravedlnosti a schová se shodou náhod k advokátu Benediktovi, který je paradoxně také zlodějem, jehož chování je nestandardní. Následující úryvek poukazuje na to, že i sociálně výše situovaní pracovníci nemusí mít jen

⁴¹ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Detektivka. In: Encyklopedie literárních žánrů. Praha - Litomyšl, 2004. S. 107.

⁴² MICHAL, Karel. Gypsová dáma. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 489.

čisté úmysly. Podle Masákové⁴³ by následující věta mohla být použita jako motto díla: „*Hlavně si nebyl jist, zda jsou ti pánové přepočestní lidé, k nimž se nezachoval, či zda jsou to lumpi, leč větší než on sám.*“⁴⁴ Při policejní prohlídce se zloděje advokát zastane a nevydá ho policejnímu orgánu, jelikož má zájem na lupu z klenotnictví. Maryškovi slíbí, že mu pomůže. Uzavřou spolu nepsanou domluvu v hodnotě dvaceti tisíc korun. Následně se advokát spolčí s přítelem, jímž je soukromý detektiv Lokvenc. Společně se snaží vymyslet, jak získat ukradené zboží uložené u pana Keplera a zároveň jak poslat Maryšku do vězení. Toto je stěžejní děj, který se dále vyvíjí.

Nosnou a důležitou kostrou povídky jsou právě postavy advokáta a soukromého detektiva. U těchto hrdinů se Michal nezabývá pouze základním proudem fabule, nýbrž otázkami morálky a spravedlnosti a etickou stránkou právníckého a detektivního povolání. Benedikt s Lokvencem si neuvědomují, že si chtějí sami nejprve vydělat a následně své činy morálně hodnotit. Jejich polemizování o etice, morálce a spravedlnosti je značné v části příběhu, kdy se baví advokát s detektivem u koňaku: „*Soukromý detektiv chápal, že na tom i něco je. Leč pole nerodí o nic víc, chodí-li si sedlák ke hnoji čuchat.*“ „*Zabme slova*“, deklamoval advokát, „*sic jeden každý z nás bude než kostelník, jenž sice vykrádá kasičku s ofěrou, leč bojí se přitom božího trestu.*“ „*Asi ten kostelník je menší dobytek,*“ řekl Karel Lokvenc najednou zle, „*nežli ten, kdo krade a myslí, že to tak má i být [...]*“⁴⁵

Morální chování je stěžněm celého prozaického textu, tudíž je zřejmé, že právě toto téma je již zmíněným atraktivizačním nástrojem tradičního žánru povídky. V tradičním detektivním vyprávění se čtenář setkává se spravedlností, když je vrah či lupič dopaden a následně odsouzen, avšak úvahy na téma morálky se již v detektivkách neobjevují. Dá se říci, že nejsou čtenářem vyžadovány, jelikož se čtenář chce zaměřit pouze na základní vývoj vyprávění konkrétního prozaického textu.

V druhé části knihy již čtenář tuší, jak by mohla povídka dopadnout. Bez ohledu na morální kodex je Maryška zastřelen Arnoštem Benediktem, jelikož mu nebyl ochoten zaplatit stanovenou částku za právní úkon. Nakonec je zavražděn i advokát, a to svým kamarádem Karlem Lokvencem. Již zmíněná tragikomičnost je zde na místě. Jak si čtenář může povšimnout, je *Gypsová dáma* detektivní prózou postavenou naruby. Až po dvojité vraždě bude moct začít pravé kriminální vyšetřování. Ráda bych ještě krátce zmínila, že

⁴³ MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 682.

⁴⁴ MICHAL, Karel. Gypsová dáma. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 464.

⁴⁵ MICHAL, pozn. 44, s. 471.

Todorov v kapitole *Typologie detektivního románu*⁴⁶ popisuje detektivní román ve své původní verzi jako román, jenž má pouze jednoho detektiva, jednoho vraha a maximálně jednu oběť. Pokud tento výrok aplikuji na Michalovu povídku, je již zřejmé, že *Gypsová dáma* nemá detektiva, má jednoho vraha, a nemá pouze jednu oběť, nýbrž oběti dvě.

Diference *Gypsově dámy* a tradičního detektivního příběhu je, že v próze chybí linie vyšetřování, a tudíž i detektiv, který případ řeší. Nedostává se při řešení záhady do bezvýchodných situací, nepátrá po lupičích či vrazích, nevyužívá dedukce. V díle chybí postava detektiva jakožto vypravěče-nositele epičnosti. Příběh je sice protkán kriminální tematikou, ale až v závěru knihy dochází k vraždě Maryšky a advokáta. Vypravěč tedy nemá za cíl odvádět pozornost čtenáře od určitých indicií a vést ho podle svých představ. Přestože jde o vyprávění ve 3. os. č. j., je silně subjektivizováno. Autor má tendenci sblížovat vyprávění ve 3. osobě s vyprávěním v 1. osobě. Postava reflektora si není vědoma, že příběh pouze vypráví. Čtenáři se zdá, že přímo vidí do dění příběhu, protože pozoruje události očima reflektora a i tak je vnímá. „*Arnošt Benedikt se zahrnul do křesla. Natáhl nohy. [...] Byl chvíli šťasten jak želva, jež s námahou vyvrhla břicho plné vajec, ukryla cestu k nim, že by ji sama nenašla, a prázdná, skončená se dá hrát sluncem. Byl to dobrý pocit. Dobře ho uchovat.*“⁴⁷ Například v úvodní části narativního textu utíká Maryška s lupem z klenotnictví. Postava Bedřicha Maryšky myslí, cítí, vnímá, ale nekomunikuje se čtenářem. Ten pozoruje konání hrdiny tak, jak ji vidí postava sama. Subjektivizace vyprávění může mít za následek, že hodnocení prezentované v textu nemusí být v souladu se čtenářovým hodnocením.

Děj není nijak zdržován a odvíjí se hladce a plynule. Větší spád je pak v druhé polovině knihy, kdy už se čtenář může domnívat, že není centrem díla krádež v Korunní ulici, ale horší a trestuhodnější chování.

V *Gypsově dámě* jsou zřídka využity vnitřní promluvy. Na rozdíl od konvenčních detektivek, v nichž vyšetřovatel na základě dedukcí řeší případ a čtenář zachycuje záznam hypotéz. Jediným náznakem dedukce by mohl být odhad ostatních postav v díle, příkladem může být ukázka, kdy advokát přišel vyzvídat k panu Blízkovi, vyloupenému klenotníkovi. „*Pan Blízek si hleděl na nehty. Advokát naznal, že nenosí prsteny, a potěšil se, seč bylo lze.*

⁴⁶ TODOROV, Tzvetan. Poetika prózy. Praha: Triáda, 2000. S. 99–111.

⁴⁷ MICHAL, Karel. Gypsová dáma. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 439–440.

Kdo nemá vkus, má sklon k hysterii.“⁴⁸, „*To ti přijde draho, ty fouňo takovej vzdělanej. [...] No, počkej, jestli seš žebrota a chceš mě oflancnout, poznáš, kdo je Blízek.*“⁴⁹

Jak již bylo poukázáno, *Gypsová dáma* je spíše novela s detektivní tematikou. Pouze na základě dvojité vraždy na posledních stránkách knihy by mohla být řazena přímo ke klasickým kriminálním příběhům. *Gypsová dáma* má společně s kriminální povídkou to, že detektivní autor zvolil v díle dva konfliktní momenty. Loupež klenotnictví je jako v klasické detektivní kompozici rozvíjena, nabaluje se na ni další děj, z něhož vyvstane zločin v podobě dvojité vraždy. Využívá klasických prvků detektivky, z nichž následně těží, např. napětí, překvapení, humor a efektivnost. Jak popisuje Jan Cigánek ve své knize *Umění detektivky*: „*Také v detektivce se prostá nezáhadná událost ze života rozloží a pak znovu složí předem připravené kompozice [...]*“⁵⁰ Loupež není ale, jako je tomu v konvenčních detektivkách, centrem celého děje. Jedná se sice o výchozí impuls, ale spíše o motiv. Dílo nezachycuje větší sled nových faktů a detailů. Pouze střídavě je naznačen nový fakt v podobě zájmu advokáta a soukromého detektiva o lup Maryšky. Nijak se ale nezvyšuje tajemnost a nevyvolává pocit napětí, jako je tomu v konvenčních detektivních příbězích. Podobný rys s detektivkou má *Gypsová dáma* na konci knihy. Závěrečná scéna, kdy je zavražděn Maryška i Benedikt, je významná, jelikož je v ní docíleno napětí a překvapení za účelem dosažení účinného závěru. Nicméně není impulzem pro vyšetřování, ale tragickým vyústěním příběhu.

V celém díle je stěžejním prvkem jazyk, kvůli němuž se děj dostává spíše do pozadí. Podle Todorova by se měly v každém detektivním románu překrývat časové roviny: doba vyšetřovací a doba zločinu.⁵¹ Ani jedna z nich není v *Gypsově dámě* plně zastoupena. Linie vyšetřování se nemůže ani odehrát, jelikož v díle chybí detektiv, jenž by případ řešil. Linie zločinu v podobě lupu v Korunní ulici je sice rozvíjena, ale skoro zapomenuta a nahrazuje ji dvojitá vražda na posledních stranách povídky.

Novela stojí na mnoha dialozích. Doplnují je velmi přesné popisy, jež se týkají postav a prostředí, ve kterém se hrdinové pohybují. Postavy jsou charakterizovány ostatními postavami, často přídavnými jmény a přirovnáními: „*Ba ani tvářička by nebyla hanbou panu kanovníku, jaká byla hladká, laskavá, buclatá. Jen tam, kde čekat trojtíhodným tukem zateklé štěrbině, byly vskutku oči. Tmavohnědé, v nichž se vrtí ocásek foxla a z nichž*

⁴⁸ MICHAL, Karel. *Gypsová dáma*. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 453.

⁴⁹ MICHAL, pozn. 48, s. 452.

⁵⁰ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. S. 261.

⁵¹ TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000. S. 101–102.

*táhne smutek lovcích psů.*⁵² a subjektivním postojem vypravěče, např. charakteristika advokáta Benedikta jako tlustého muže, měchatého muže nebo lahůdkového pána. Prostřednictvím popisu činnosti postav je jejich charakter mnohokrát spojen s kritikou lidských zlovyků, jako například s alkoholem, kouřením nebo schůzkami s nevěstkami. Někdy jsou postavy charakterizovány slangem nebo argotem. Stejně jako popis osob je charakterizuje i jejich jazyk. Dokladem toho je například dialog mezi Maryškou, obyčejným zlodějem, ze špatných poměrů a s nízkým vzděláním, a advokátem Benediktem, dobře sociálně situovaným a vzdělaným: „*Tak sem tady,*“ oznámil Bedřich Maryška. [...] „*Tak zas jděte odtud,*“ vyzval ho vesele, „*vraťte se znovu a pozdravte, ano? Či to zkusíte hned?*“ „*Dobré odpoledne,*“ zasípěl lupič. „*Dobré odpoledne,*“ odvětil zdvořile advokát. „*Jakpak jste byl spokojen?*“ „*Stojí to za hovno,*“ řekl pan Maryška [...]“⁵³

Styl vyprávění v díle není strohý, banální, všední a nemetaforický, jak je tomu v tradičním pojetí detektivním románem. V *Gypsově dámě* je hojně užito přirovnání tvořené pomocí částice *jako*, např. vyrostl nad stolem jako džin z láhve, advokát hryzl sirku jak fena kost aj. Autorský jazyk je využíván tak, že i naprosto triviální situace, jako např. útěk Maryšky s lupem, je líčena přesně a zároveň s básnickým podtónem. „*Dva kroky pomalu, pak jeden do skoku, a další, jak když pan rada jde na ryby. Zajíc obětuje pátý hup, aby se ohlédl. Bedřich Maryška to nečinil.*“⁵⁴ Tím, že autor mísí přesnost, strohost a jednoduchost s básnickými prostředky, získává tím novou originální stylistickou formu. Avšak humor je v této próze strohý, umělý až někdy vulgární. „*Zas budu mít mladé,*“ oznámil pan Fikejz dědovi, který se pokoušel dělat, že mete dvůr. *Pro svou osobu se necítil v naději vrhnout malé nadstrážníky, ramlice však byla nesporně březi.*“⁵⁵

Hojně jsou zastoupeny v celém díle germanismy zastupující obecnou rovinu češtiny. Některé z nich jsou v počeštěné verzi, např. růf, štok, sichr, knajpa, foršus nebo rajc. Některé německé výrazy jsou charakteristické pro argot nebo právnický slang. Dále také najde čtenář v knize vulgarismy. Ty nejsou vždy, jako tomu je v *Kroku stranou*, výsledkem rozhořčení, ale nevzdělanosti. Využívá je nejčastěji zloděj Maryška. Oproti vulgarismům jsou častokrát použity přechodníky. Především se nachází ve slovníku vypravěče, např. odvětiv, rozkousav, otočiv, přehlédnuv atd. V mluvě postav jsou velmi značné rozdíly. Je tomu tak, protože jsou postavy různého sociálního postavení a vzdělání. Je důležité zmínit,

⁵² MICHAL, Karel. Gypsová dáma. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 434.

⁵³ MICHAL, pozn. 52, s. 460–461.

⁵⁴ MICHAL, pozn. 52, s. 421.

⁵⁵ MICHAL, pozn. 52, s. 441–442.

že je v díle užita vrstva slovní zásoby využívána především spodinou, argot. Především ho užívá lupič Maryška a pojmenovává tak nejčastěji příslušníky policie. „*Jenže bum, buřina jel špatnou náhodou zrovna tam v devítce okolo Ohrady a stál na plošině, neboť tam chlupatí neplatí, Maryška vyskočil, chlupatý zadupal na zvonec a teď tu někde byl.*“⁵⁶

Pro popis prostoru je v každém detektivním vyprávění dostatek místa. V *Gypsově dámě* tomu není jinak. Díky popisu prostoru, který má funkci, si čtenář dovede představit, v jakém prostředí se postavy pohybují. To o nich také vypovídá. Záměrně se autor vyhýbá abstrakcím, které by mohly narušovat čtenářovu pozornost. V následující ukázce je poznat, že obývací pokoj Lokvence je zaplněn nejrůznějšími předměty (tradiční keramickou vázou s pavími pery, umělými květinami, starým hudebním nástrojem, mosaznou miskou, obrázkem ženy, rukodělným rámečkem z lastur aj.). Mimoto, že je kuřákem, je možné na detektiva nahlížet i tak, že má rád umění, ale ne natolik, aby investoval do drahých soch a obrazů. Rád se obklopuje věcmi i květinami které nejsou živé, nýbrž umělé. To značí, že se nedokáže o květiny postarat a dát jim dostatečnou péči. „*Na kuřáckém stolku z litiny smaltovaná píšťál s umělou kyticí, na kredenci slovácká váza s otepi pavích per, jež nosí rekruti na rozdíl od pávů za čapkou, na římse pohovky nákladný brumajzl a dva čeští lvové, korunou věci pak přes půl stolu věrné milování, sochané zřejmě ze sovího trusu.*“⁵⁷

Podobně jako v detektivce pracuje Karel Michal v *Gypsově dámě* s několika reáliemi, kterými je příběh prostoupen a které mu dodávají na detektivnosti. Často jsou spojeny s alibi Maryšky, např. advokátní kancelář, detektivní agentura Globus, vězení, reklamní tabule aj. Nebyly opomenuty Maryškou předem smyšlené alibi. „*[...] a šel domů, aby měl jaksi alibi. To pomnožil ráno v šest bábou s rybičkami, která šla domů, případně však dosvědčí.*“⁵⁸

Na díle jsou velmi zvláštní tři „automatické texty“, které retardují fabuli. Zachycují sled myšlenek, ale i vzpomínek jedné z postav: Benedikta, Lokvence a Maryšky. Text je psán téměř celý bez interpunkce. Často se opakují stejná slova za sebou. „*[...] ať nic nerozbije mydliny bubliny slámka hele mami ta je růžová [...] nebude chytrý jste vždyť se neztratíte a ženské jsou lautr svině pane rado agent Lokvenc jméno otce pardon promiňte [...]*“⁵⁹

⁵⁶ MICHAL, Karel. Gypsová dáma. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 421.

⁵⁷ MICHAL, pozn. 56, s. 435.

⁵⁸ MICHAL, pozn. 56, s. 421.

⁵⁹ MICHAL, pozn. 56, s. 449-450.

Neměla bych opomenout, že nejen v *Kroku stranou*, ale i v *Gypsové dámě* se čtenář setkává s výsměchem policejnímu zaměstnání: „*Advokát mrkl na doklad, drže ho štítivě v konečcích prstů. „Dobře,“ vycedil. „Bud’te dále té dobroty a odložte klobouk. Vás na policii neučí móresy?*“⁶⁰ a pohrdáním morální stránkou policejního zaměstnance Fikejze: „*Gotesa nehraju,*“ *zahřímal nadstrážník. „Je to hazardní hra!*“⁶¹ S výsměchem, ironií a pohrdáním detektivním povoláním se čtenář klasických detektivek neseťká. Jedná se o typické vyjádření Karla Michala.

Krátká povídka Karla Michala by mohla být řazena do detektivního žánru tzv. černého románu. Propojuje dva příběhy, z nichž jeden se zruší a druhý oživí. Čtenář se nedozví více o prvním zločinu. V takovém románu chybí tajemství a napětí, ale i přesto udrží čtenářovu pozornost.

Na závěr uvádím názor Svatoslava Hezoučkého z mediálních komentářů a postřehů, v nichž se vyjádřil k novele takto: „*Karel Michal se snaží uspokojit širší masy čtenářů. Ti, kteří hledají detektivní zápletku, dostanou slušnou porci. Čtenáři, kteří se chtějí jen zasmát, dostanou porci ještě větší. A konečně ti, kteří v knihách pátrají po hlubším smyslu, se také dočkají, i když s poměrně patrným odlehčením.*“⁶²

⁶⁰ MICHAL, Karel. *Gypsová dáma*. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 431.

⁶¹ MICHAL, pozn. 60, s. 446.

⁶² HEZOUČKÝ, Svatoslav. Recenze: *Gypsová dáma*. In: Mediální komentáře a postřehy, [online], 2005.

4 Historický román

Po literárním žánru detektivky přichází na řadu historická próza, resp. historický román. Ten je podle *Encyklopedie literárních žánrů* obecně definován jako „románová fikce o minulosti, již autor sám neprožil.“⁶³ Román se zabývá historickou tematikou. Především pojednává o důležitých rysech společenské situace, významných historických událostech a zlomových obdobích vývoje národa. Pro tento typ románu je typický časový odstup autora od historického námětu. Historickým románem se v české literární vědě soustavně zabýval Blahoslav Dokoupil ve své knize *Český historický román 1945–1965*. Dokoupil vztáhl pojem tohoto literárního žánru na „každé dílo románového rozsahu, jehož děj se odehrává v dostatečné minulosti.“⁶⁴ Vychází ze starších teoretických prací maďarského literárního kritika Györgyho Lukácase a polského badatele Juliana Krzyżanowského. Dokoupil zdůrazňuje, že je rozdíl mezi tím, když autor píše o historické události, kterou sám prožil, a když píše o historickém dění, které čtenáři pouze zprostředkovává, aniž by byl se události účastnil. Dále se také nachází rozdíl mezi čtenářem, jenž konkrétní dobu či dění zažil, a čtenářem, který získává informace z knihy pouze jako svědectví. Základním rysem historického románu je tedy chybějící osobní zkušenost autora a „objektivní“ charakter příběhu.

Pokud je text označen za historický román, je podle Dokoupila důležité, aby byl časový odstup od popisované události zhruba šedesát let.⁶⁵ Příznačnými rysy pro tento typ literárního žánru je historická faktografie, jež je pro autora značně omezující, jelikož musí nadřadit konkrétní historické detaily nad svůj umělecký záměr, a fikce. Fikci doplňuje dobová atmosféra, tedy emoční ladění příslušné doby, a dobový kolorit. Dobový kolorit je pojmově vymezen jako konkrétní charakter doby, např. společenská etiketa, stolování, oděv, tradice, zvyky atd. Na základě dobové atmosféry a dobového koloritu vzniká historická konkrétnost románu. Té je dosaženo, jestliže je v románu užit historicky ústřední konflikt, např. Velká francouzská revoluce. Dalšími termíny úzce spjatými s historickým románem je modernizace, aktualizace a privatizace. Modernizací je chápáno vnesení současných prvků do historického příběhu. To znamená, že příběh se odehrává v minulosti, ale zabývá se moderní problematikou. Pod pojmem aktualizace je v tomto kontextu rozuměno pochopení určité aktuální problematiky na základě porozumění minulosti. Pokud

⁶³ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Historický román. In: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha - Litomyšl, 2004. S. 239.

⁶⁴ DOKOUPIL, Blahoslav. *Český historický román: 1945–1965*. Praha: Čs. spis., 1987. S. 15.

⁶⁵ DOKOUPIL, pozn. 64, s. 18.

je historická látka pouze kulisou a hlavní děj tvoří subjektivní příběh, např. milenecká tematika, je román autorem privatizován.

Dokoupil vytvořil typologii pěti typů historického románu.⁶⁶ První typ je založen na pravdivých historických faktech, jde o dokumentární typ historického románu. Protiklad mu tvoří typ čistě epický, kde je historická faktografie potlačena a v popředí stojí umělecká fikce. Dalším je projekční typ. V tomto zpracování historického románu hraje minulost malou roli a vytváří pouze koloritní dobové pozadí. Naopak v popředí stojí postoj autora k aktuální problematice současné doby. Může docházet i k mísení typů, např. typu dokumentárního s čistě epickým a projekčním. Výčet zakončuje typ syntetický, který je charakteristický tím, že nelpí na přesnosti zobrazení doby, ale zabývá se otázkami současného dění.

Z kompozičního hlediska rozdělil Dokoupil historický román na polycentrický – kroniku (obsahuje více postav či kolektivního hrdinu), monocentrický román – kroniku (má pouze jednu hlavní postavu), polycentrický román zhuštěné epické výstavby (pracuje s několika syžety a postavami) a monocentrický román zhuštěné epické výstavby (má pouze jednoho ústředního hrdinu).⁶⁷

Literární žánr historického románu se ve svém vývoji měnil. V Československu prošel značnou proměnou při nástupu nové literární generace v 60. letech 20. století. Romány ovlivnila především výrazná změna společenských poměrů. V popředí historického románu stojí jedinec svázaný se společenským a dobovým prostředím. Hrdinové příběhu se vzdávají bez odporu a „odhazují i své někdejší ideály jako *cosi nepotřebného a neuskutečnitelného, jako falešné iluze, které nemají nic společného se životem.*“⁶⁸ Posuny žánru v 60. letech souvisely s tím, že byl historický román předchozího období v této době kritizovaný za svou neměnnost a podléhání jedince tlaku dějin.

Jako specifický žánr bývá charakterizován román, ale znaky historického románu lze aplikovat i na jiné žánry, např. na novelu.

⁶⁶ DOKOUPIL, Blahoslav. Český historický román: 1945–1965. Praha: Čs. spis., 1987. S. 29–33.

⁶⁷ DOKOUPIL, pozn. 66, s. 37–38.

⁶⁸ DOKOUPIL, pozn. 66, s. 220.

4.1 Historická novela – Čest a sláva

Po krátké odmlce Karla Michala byla zveřejněna roku 1965 v osmém a devátém čísle *Plamene* očekávaná historická novela *Čest a sláva*. Následujícího roku byla vydána v knižní podobě v nakladatelství Naše vojsko. Novela byla přijata kritiky, jako jsou např. Milan Suchomel, Ivan Klíma nebo František Benhart, kladně, ale bez velkého nadšení.⁶⁹ Kritiky se zaměřovaly především na mravní reflexi, moralizující tendenci, plebejskou etiku a obrozování historického románu. Následně byla novela Michalem přepracována do podoby scénáře, podle kterého pak natočil režisér Hynek Bočan stejnojmenný film. V hlavní roli se představil Rudolf Hrušínský. Film získal v roce 1969 cenu na benátském filmovém festivalu za nejlepší zahraniční film.

Jak bylo již zmíněno v kapitole o historickém románu, proměňoval se tento žánr v 60. letech 20. století po nástupu nové literární generace. Čtenář se nedočká přesného a detailního vyobrazení historického děje, dobových reálií s ním spojených a dramatického děje. Postavy jsou vyobrazeny jako „oběti historických mechanismů, jež postrádají veškerou logiku a zákonitost“.⁷⁰ Novela je prakticky celá skeptická a bez víry ve změnu a smysluplnost světa a lidského chování. V druhé polovině šedesátých let se snažili autoři historických próz nepředkládat jedinou verzi dějin označenou za pravdivou. Karel Michal společně ještě s dalšími autory, např. s J. Šotolou, V. Kaplickým nebo O. Daňkem, proměnili jásající pohled na slavné dějiny, odvahu a věrnost zemi na pohled skeptický, satirický a ironický.

4.1.1 Analýza literárního žánru a vyprávěcích postupů v historické novele *Čest a sláva*

Děj novely se odehrává v době třicetileté války za branami malé pustnoucí tvrze nacházející se v oblasti středních Čech. Hlavní hrdina je urozený rytíř Václav Rynda z Loučky a na Poříčanech, který se spíše podobá sedlákově než potomkovi šlechtického rodu. Autor se postavení rytíře již v úvodu díla vysmívá: „Rytíři mívají stříbrné ostruhy, k jízdě i pro honor, co krok, to cink. Čumte, pán přichází!“⁷¹

Nudná a stereotypní idylka obyvatel tvrze je narušena příjezdem muže a ženy, kteří se představí jako František ze Šrandorfu a jeho choť Kateřina, kteří jsou ve službách císaře Ferdinanda III. Habsburského. Pravá identita muže je Jindřich Donovalský z Bejšic

⁶⁹ MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 681.

⁷⁰ DOKOUPIL, Blahoslav. Český historický román: 1945–1965. Praha: Čs. spis., 1987. S. 218.

⁷¹ MICHAL, Karel. Čest a sláva. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 287.

a Oujezda, Kateřina je jeho spolupracovnice. Oba jsou ve službách francouzského krále společně s kapitánem, který byl zajat a uvězněn Ryndou. Za rytířem přijeli s cílem vzbouřit Ryndu a obyvatele tvrze a vyvolat povstání proti Habsburkům. Při přesvědčování rytíře argumentují otázkami lidské morálky, užívají latinu (*Littera non erubescit, Vivat, Fredericus Rex*), slova, jako jsou „čest“ a „sláva“ a apelují na rytířovo postavení českého šlechtice. Jde pouze o fráze, které jsou užity účelově, ne kvůli jejich hodnotě. Jindřich Donovalský a Kateřina předstírají úroveň a hodnoty, kterými se prezentují. Skutečný obsah pojmů neznají. Jejich výroky se ale neshodují s Ryndovými názory, jako zůstat neutrálním a pouze přežít. Rytíř vše odmítá, nechce změnit život svůj ani poddaných. Polemika a střetávání názorů narůstají, až přeci jen začne Rynda o povstání uvažovat.

Donovalskému a Kateřině zahraje do karet vražda katolického kněze Anselma Brouhy dědou Maňasem. Ze strachu z trestu se přidá Rynda na stranu Donovalského a následně započne vojenský výcvik. Zanedlouho dorazí posel se vzkazem, že byl uzavřen Vestfálský mír. Válka skončila, už není důvod dál bojovat a lidé přemýšlí, jak se zachovat v nadcházející situaci. Střízlivě přemýšlející a racionálně založený rytíř Rynda odmítá exil a smíření se se situací, a tak sám „*za sebou tři jízdné a sedm pěších, v pravici prastarý praporec s Turkovou hlavou a ostrví v modrém poli, na klenotu s heslem Virtus virtuos praemium*“⁷² vyjíždí do boje za lepší svět.

Karel Michal pracuje v této novele stejným způsobem, jako tomu bylo u předchozích dvou analyzovaných děl. Literární žánr historického románu využívá pouze jako oporu pro svou tvorbu. Na základě definice z *Encyklopedie literárních žánrů* je možno říci, že Michal vystihl základní podstatu historického románu, a tedy, že se jedná o fikci o minulosti, kterou autor sám neprožil. Zároveň nezůstal autor v pasti tohoto žánru a posunul ho zase o krok dál.

Důležitá je v díle především měnící se role vypravěče. Próza je vyprávěná převážně v minulém čase. V novele se čtenář setkává s vypravěčem v pozici průvodce dějem, ale zároveň i jako s jedním z účastníků děje. Vyprávění je natolik subjektivizované, že se blíží k promluvám postav. Subjektivita vypravěče vstupuje i do jeho hodnocení, má tendenci ironizovat, což není typickým rysem historického románu. Novela je vyprávěna v er-formě. V tradičním pojetí žánru je skoro vždy užíván objektivní charakter vypravěče a chybějící zkušenost autora. Zde je vypravěč natolik zaujat dějem, že v některých částech díla splývá s postavami. „*Rytíř otravoval po stájích, po chlévech, dokonce i v čeledníku,*

⁷² MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 679.

*kde podle nepsané dohody neměl už vůbec co hledat [...] Když se pán tváří, jak škaredé pondělí, má každý pocit, že po něčem slídí, a hubu nakonec musíš mít na řetěz. Tím huř, že se zatím jen kouká a mlčí, protože kouká a přitom si stěradá.*⁷³

Ve *Cti a slávě* užívá vypravěč velmi osobitý jazyk. Ten je expresivní, občas až vulgární (chlástat, ta sedlácká prda), knižní (přemáhaje, kopnuv) a obsahuje neologismy. V knize čtenář naráží na celá souvětí v němčině a počeštěné germanismy, jako např. Frankrajch, lauf, šmuk, drek atd. Častá jsou i ironická, humorná a trefná přirovnání, např. sypat perly sviním, ve vzduchu viselo sdělení jako žebřík Jakubův, kapitán zmizel z okna jak apoštol z hodin apod.

Charakteristickými jsou pro dílo přísloví a lidová mudrosloví, např. „*Když padlo náhodou Sezame, je ovšem marné chtít zavřít horu*“, „*At' děláš, co děláš, špatné tě mine*“, „*Když už jsme na svahu, honem podložit kamenem kolo*“, která podle Masákové dodávají vypravěčovu sdělení nadčasovou platnost.⁷⁴ Michal si s lidovou moudrostí pohrává, někdy ji využívá v celém svém sdělení, někdy ji paroduje. V *Komentáři v Souboru díla* vysvětluje Masáková funkci aforismu v díle Karla Michala takto: „*zde získává novou funkci jakési kolektivní lidské moudrosti, pranostiky a přísloví.*“⁷⁵ Je možné, že právě v dřívějších dobách byla lidem lidová slovesnost bližší. Při tvorbě *Cti a slávy* se autor velice zajímal o jazyk, studoval jej a diskutoval s historiky.⁷⁶

Vypravěč udržuje čtenářovu pozornost tím, že ho oslovuje nebo mu pokládá otázky, např. „*Bohužel ve válce je potřeba si zvolit stranu. Vy už jste si zvolili?*“⁷⁷ Na rozdíl od klasického žánru historického románu je tato novela psána krátkými, zhuštěnými, eliptickými a jednoduchými větami. Ty převažují nad souvětími, která vypravěč užívá především v monologických částech díla. Důležité je zmínit hojnost latinských vět a slov. Tato užitá slovní zásoba charakterizuje postavy Jindřicha Donovalského a Kateřiny a staví je do kontrastu s prostým Václavem Ryndou: „*In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.*“ – „*A bude po ftákách*“, vyhlásil rytíř.“⁷⁸

⁷³ MICHAL, Karel. Čest a sláva. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 325.

⁷⁴ MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 680.

⁷⁵ MASÁKOVÁ, pozn. 74, s. 680.

⁷⁶ MASÁKOVÁ, pozn. 74, s. 679.

⁷⁷ MICHAL, pozn. 73, s. 330.

⁷⁸ MICHAL, pozn. 73, s. 340.

Michalův vypravěč charakterizuje postavy velmi střídme a často na základě jejich vlastností: „*Host celý zčervenal. Ted' se zdál starší, jak mu naběhl nos a skvrny na čele, ale zas jako by kapánek vyrostl. Už to nebyl chytrouš, jenž mžourá a ťuká [...]*“⁷⁹ Je tomu tedy jinak než v klasickém pojetí, kde jsou postavy vylíčeny jak po vzhledové stránce, tak po charakterové, aby byl čtenář seznámen s konkrétními historickými reáliemi, jako je např. oděv a etiketa.

S tím souvisí již zmíněná historická faktografie, jež bývá u konvenčního historického románu nadřazena uměleckému záměru. Karel Michal zpracovává dílo opačným způsobem. Novela z valné části postrádá skutečné reálie a dává přednost uměleckému dojmu. Důkazem pro tuto práci s textem je užití bohaté slovní zásoby, expresivního a osobitého jazyka. Zároveň ale splňuje novela některé podmínky udané literární teorií.

Mezi historickými romány je spousta děl zabývajících se minulostí, konkrétní historickou událostí, osobnostmi, aniž by byl autorův záměr vylíčit dopodrobna a přesně tato historická fakta. Hlavním rysem by měla být tvůrčí metoda autora, která pomáhá čtenáři uvědomit si a pochopit vzájemné společenské a historické souvislosti. Michalova historická próza splňuje částečně předpoklady tzv. historického románu společnosti. Blahoslav Dokoupil ho definuje takto: „*individuální osudy hrdinů jsou uváděny do souvislosti s reálnými společenskými procesy a historickými událostmi.*“⁸⁰ V próze *Čest a sláva* se nenachází konkrétní historická osobnost, ale fiktivní postavy. Ty jsou postaveny do rámcové konkrétní historické situace – historického ústředního konfliktu (třicetiletá válka, vzpoura proti Habsburkům), v níž se podle okolností chovají. Například po uzavření všeobecného míru přemýšlejí, co si dále počnou, jakým směrem budou jejich životy ubíhat, jelikož v posledních letech se snažili pouze přežít. Tímto způsobem pracuje v próze Michal s dobovou atmosférou.

Kolorit doby je v novele ztvárněn především užitým slovním vyjadřováním, oděvem, ale i stolováním. Například v následující ukázce je popsán oděv, který nosil Václav Rynda. Jeho výstroj (košile, kabátec, vysoké boty, klobouk s peřím atd.) a výzbroj jsou typické pro dobu první poloviny 17. století: „*Kalhoty, kabátec. Jedna bota, druhá. Šlechtici náleží boty z korduánu. Tyhle šil z hovězí kůže vesnický švec. [...]* Zato ale klobouk, klobouk měl peří.“⁸¹

⁷⁹ MICHAL, Karel. Čest a sláva. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 307.

⁸⁰ DOKOUPIL, Blahoslav. Český historický román: 1945–1965. Praha: Čs. spis., 1987. S. 22.

⁸¹ MICHAL, pozn. 79, s. 307.

Dílo je ve značné míře modernizováno. Čtenář v něm najde skrytě vnesené prvky zabývající se moderní problematikou. Michal využil své dílo jako satiru na náš národní charakter a jeho neduhy. Skepticky nahlížel na velké, ale prázdné ideje. V *Komentáři v Souboru díla* se zmiňuje Masáková o proroctví novely, které se začalo plnit, a o významu díla. „*Zdá se nicméně, že podivné, symbolicky mnohoznačné vyznění Michalovy novely mátló, jako by v něm bylo ukryto nějaké proroctví, jako by to byl apokryf, který teprve zbývá rozluštit*“.⁸²

Podle mého mínění by byla historická novela *Čest a sláva* zařazena do typu historického románu projekčního, kdy minulost hraje určitou roli, ale spíše vytváří pozadí díla. V popředí se nachází postoj autora k určitému aktuálnímu okruhu problémů současné doby. Z hlediska kompozice podle klasifikace B. Dokoupila nemá dílo úplně jasné postavení, domnívám se ale, že má nejbližší k monocentrickému románu zhuštěné epické výstavby. Václav Rynda jako hlavní postava novely nejprve vzdoruje svému osudu, nechce vést povstání, ale nakonec se vzdává, mění svůj pohled na věc a s představou lepšího světa vyrazí do boje po podepsání všeobecného míru.

V díle se nachází také prvky humoru odpovídající Michalovu ironickému pohledu na svět. Humor je často tvořen stylově kontrastními výrazy. Michal píše o obyčejných a všedních záležitostech, ale využívá pro jejich vyobrazení knižní jazyk. Někdy se snaží vytvořit dojem vážnosti a vznešenosti, ale tím, jak se o situaci vyjadřuje, ji vlastně zesměšňuje. „*Tak přísaháme, opakovali sborem sedláci. Vivat Fredericus Rex! [...] Kapitánův kuň si upšoukl a počal blaženě kadit.*“⁸³ Humorné stránce díla přidávají i trefná přirovnání.

Závěrem je důležité zmínit, že ač se jedná o dílo spadající do historické prózy, není příběh dominantou novely. Významnou roli hraje stylistický jazyk díla. Michal dekonstruoval tradiční žánr historického románu a vytvořil nový typ historické prózy.

⁸² MASÁKOVÁ, Milena.: Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 681.

⁸³ MICHAL, Karel. Čest a sláva. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 384.

5 Povídka a autorská pohádka

Dalšími literárními žánry, kterými se budu ve své práci zabývat, jsou povídka a autorská pohádka.

Již v úvodu kapitoly je důležité zmínit, že je pojem povídky nesnadno definovatelný. Mnohé literární žánry neztrácely v různých obdobích a konkrétních kulturních situacích svou stabilitu a postavení. Oproti tomu vznikala povídka v návaznosti na reakce probíhající v určité době a utvářela se postupným procesem proměny krátkých próz. Původ moderní povídky se nachází v americké literatuře. Na tento literární žánr existují podle Martina Pilaře dva pohledy, a to angloamerický a polsko-česko-slovenský. V rozmezí od 19. století až do současnosti se povídkový žánr stále vyvíjí a hledá své zakotvení v literární vědě. Dříve byla povídka u nás publikována v beletristických časopisech, až později našla svou podobu v knižní formě. Vždy jí konkurovaly jiné literární žánry; v 19. století novela a ve 20. letech 20. století to byl román. Jak jsem již uvedla, povídka se proměňovala v dobách na základě kulturní nebo politické situace v zemi. Velkých změn dostala v 50. a 60. letech 20. století, kdy došlo po odmlce k renesanci povídky.⁸⁴ Znovu reagovala na dobovou atmosféru a stala se tak pro spisovatele novou náplní jejich tvorby.

Povídka je obecně definována jako střední epický žánr význačný jednou dějovou linií s pomalým spádem a specifický ve svých žánrových pravidlech, např. v popisnosti. Podle Pilaře je možno si pod pojmem krátký představit zhruba 30 stránek českého textu.⁸⁵ Jelikož se ale v průběhu doby měnila, projevovaly se snahy ji pojmout úžeji. Měla by být stavebně uvolněnější (v kontrastu s novelou) a vyžívající se v dějových odbočkách a popisu. Důraz je kladen především na naraci a subjektivizovaného vypravěče. Další pojetí povídky je na základě praxe prozaiků 20. století. Jejich cílem bylo, aby byl žánr povídky výrazově úsporný, soustředěný na klíčové momenty, zaměřený na přítomnost a zobecnění, ale nesmí být všeho uvedeného užito natolik, aby bylo omezeno intenzivní působení na čtenáře. Zde je vidět, že povídka podstoupila několik proměn. I přesto, že jsou některá její vymezení v opozici, stále je možné odhalit několik stejných rysů, a to například snahu o zhuštění času a prostoru nebo snahu o výběr detailů a chybějící napětí. Povídka jakožto krátký žánrový útvar se tak vymezuje od ostatních žánrů, a to např. románu, jenž se zaměřuje

⁸⁴ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Povídka. In: Encyklopedie literárních žánrů. Praha - Litomyšl, 2004. S. 520.

⁸⁵ PILAŘ, Martin. Pokus o žánrové vymezení povídky. Ostrava: Sfinga, 1994. S. 82.

pouze na jednoho hlavního hrdinu, který není typem, ale individualitou⁸⁶, a konkrétní situaci – událost.

Specifickým rysem povídky je otevřený závěr charakteristický subjektivizovaným postojem vypravěče. Pokud je závěr uzavřený, je na něj položen důraz v souvislosti s konfliktem řešeným v povídce. Na konci povídky je často užito poučení, poslání či morální apel. Tento způsob tvorby je charakteristický pro české povídky.

V povídkovém žánru hraje osoba vypravěče zásadní roli. Má tendenci subjektivizovat a lyrizovat. Uplatňuje se v něm jak v podobě postavy vypravěče (vyprávěcí situace v 1. osobě a autorská vyprávěcí situace), tak v podobě reflektora (personální vyprávěcí situace).⁸⁷ Užívání vypravěče či reflektora je závislé na době tvorby autora a zemi. Česká povídka stále upřednostňuje tradiční vyprávěcí situace.

Kromě již zmíněných specifických rysů uvádí Martin Pilař ve své knize, že moderní próza je ovlivněna prvky z publicistiky a věcné literatury, ale i žánry lyrickými a dramatickými. Dále také není vyloučeno užití folklórních elementů.⁸⁸ Závěrem je důležité poznamenat, že je povídka mladým žánrem, jenž se neustále dynamicky rozvíjí.

Pohádka je obecně charakterizována jako prozaický žánr folklórního původu s nadpřirozenými prvky. Příběh se odehrává ve fantastickém světě. Důležitým rysem je tzv. happyend, který je postaven na polaritě dobra a zla, kdy dobro zvítězí nad zlem. Vypravěč se zapojuje do vyprávění, a to v kontaktní podobě, snaží se udržovat pozornost čtenáře. Charakteristickými jsou stereotypní formule: úvodní „*Za sedmero horami a sedmero řekami žil...*“ nebo závěrečné „*A jestli neumřeli, žijí tam dodnes...*“ V pohádce se zásadně objevuje retardace, opakování motivů, gradace (opakování úkolů) a kumulace (stupňovité opakování). Mezi klasické pohádkové motivy patří kouzelný předmět nebo magické zaklínadlo. Objevují se nadpřirozené postavy (čarodějnice, skřítki, trpaslíci, kouzelný stařík, duch atd.), které mohou být rozděleny na kladné a záporné.

Encyklopedie literárních žánrů uvádí základní dělení pohádky, a to na lidovou neboli folklórní a autorskou. Vzhledem k tématu své bakalářské práce se budu věnovat pohádce autorské. Ta vznikala v období 20. a 30. let 20. století. Hlavním rysem je jako u lidové pohádky nadpřirozeno, které je ale vytvořeno svébytně spisovatelem. Jazyk autora se odráží ve vypravěčském stylu. Příkladem je hovorový jazyk, slang, vulgarismy, slovní hříčky, metafory aj. Často jsou v ní prvky aktualizační a reálné poukazující na problémy,

⁸⁶ PILAŘ, Martin. Pokus o žánrové vymezení povídky. Ostrava: Sfinga, 1994. S. 93.

⁸⁷ STANZEL, Franz K. Teorie vyprávění. Praha: Odeon, 1988. S. 38.

⁸⁸ PILAŘ, pozn. 86, s. 19, 21.

konflikty, etiku, kritiku společenských vztahů nebo dobovou situaci. „*V souvislosti s tím mizí časová a místní neurčenost a výrazněji se v ní prosazuje myšlení, citění a světonázorový postoj autora.*“⁸⁹

Má tendenci přiklánět se k reálnému světu a životu. Fantastičnost a folklór jsou v ní odsunuty na okraj nebo úplně mizí. Hlavními postavami jsou nejčastěji obyčejní lidé bez kouzelných schopností, kteří jsou zasazeni do reálného světa (město, venkov).

Toman uvádí několik typů autorské pohádky: parodijní, animistickou (antropomorfizovaný hlavní hrdina), biologickou (poučení o přírodě a vztahu člověka s přírodou), novelistickou, nonsensovou (asociace představ), sociální (rozdělení společnosti do sociálních tříd) a civilizační (techniky manuální práce).⁹⁰

Autorská pohádka se snaží o čtenářskou atraktivitu, kterou podněcuje humoristickým, satirickým či groteskním vyprávěním. Autor zasahuje jak do tematické, tak do kompoziční a jazykové roviny, vytváří tzv. antipohádku. Tento typ pohádky inklinuje k pohádkám pro dospělé, jelikož je až dospělý čtenář může plnohodnotně pochopit. Obecně mají tyto pohádky blízko k povídkové tvorbě.

5.1 Povídkový soubor – Bubáci pro všední den

Satirický povídkový soubor *Bubáci pro všední den* vyšel v roce 1961 v nakladatelství Československý spisovatel a stal se jedním z příznaků obrození české prózy. V 60. letech byla tato kniha bestsellerem a dodnes je čtenářsky nejoblíbenější knížkou z tvorby Karla Michala. Kritika přijala povídkový soubor velice kladně a práci Michala ocenila za obrození literárních žánrů, za jeho osobitý názor na morálku, originalitu v tvorbě a reflexi doby.⁹¹ Kniha byla oceněna literární cenou Jaroslava Haška. Spolu s režisérem Zdeňkem Podskalským vznikla na motivy povídky *Jak Pupenec ke štěstí přišel* komedie pod názvem *Bílá paní*. Komedie byl obsazen tehdy nejslavnějšími českými herci: Irenou Kačírkovou, Jiřinou Bohdalovou, Rudolfem Hrušínským a Milošem Kopeckým a těšil se velké oblibě.

Jedním z hlavních rysů umění 60. let 20. století byla poetika absurdity, jež vznikala na základě narůstajících pochyb společenského systému. Stavebním prvkem byla představa hodnotového světa dospělého člověka. V tomto světě stojí ale prvky fantazie

⁸⁹ TOMAN, Jaroslav. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. České Budějovice: Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích, 1992. S. 69.

⁹⁰ TOMAN, pozn. 89, s. 70–71.

⁹¹ MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 675.

a imaginace a nabízí prostor pro skryté vyjádření v symbolicko-alegorické rovině.⁹² Michal pracuje ve svém díle s detaily poukazujícími na dobový kontext, např. aforismy nebo typickými frázemi. Příběhy povídek se odehrávají v socialistické společnosti. V popředí stojí každodenní realita postav různých profesí v konfrontaci s nadpřirozenými bytostmi. Snahou hlavních hrdinů je především se vyhnout pohádkovým postavám, jelikož se toto setkání vymyká jejich stereotypnímu způsobu života, a zapřít jejich existenci. Celému povídkovému souboru dominuje autorův jazyk, jízlivá ironie, humor a nadsázka. Michal prověřuje určité negativní charaktery lidí, jako je závist, zbabělost, proradnost nebo přetvářka.

Povídkový soubor Karla Michala je označen za satirický, jelikož reaguje kriticky na dobové společenské a morální normy. Satira vzniká nejčastěji v období, kdy narůstá krize a dochází ke společenským změnám. Padesátá léta dvacátého století byla pro rozvoj satiry příznačná. Spisovatelé reagovali svými díly na socialismus v tehdejší ČSSR. Obvyklými znaky satiry jsou parodie, ironie a kritika, které vychází z autorova hodnocení. Je velmi často založena na nadsázce a stojí na znalosti dobového kontextu čtenáře.

Ve svém povídkovém souboru pracoval Karel Michal celkově se třemi literárními žánry, z nichž povídka byla základním žánrem a prolínala se s pohádkou a satirou.

5.1.1 Analýza literárního žánru a vyprávěcích postupů v povídkovém souboru *Bubáci pro všední den*

Povídkový soubor *Bubáci pro všední den* je tvořen sedmi povídkami. Jak si je možné v následujícím shrnutí povídek povšimnout, nechal se Karel Michal inspirovat svým častým střídáním profesí, ale i zkušeností se službou v armádě.

První z povídek se nazývá *Silná osobnost*. Hlavní roli v ní hraje postava příliš hodného, opatrného, podezřívavého a plachého účetního Mikuláška. Jednoho dne potká Mikulášek na ulici záhadného staříka, který mu za cigaretu a dvacet korun prodá prsten, jenž má moc přeměnit člověka v medvěda. Mzdový účetní ani společně s prstenem nezíská nebojácnost, sílu, převahu a štěstí, ale kvůli prstenu zůstane medvědem a skončí po nedorozumění s panem Valentou a krádeži v kleci zoologické zahrady.

Druhá povídka s názvem *Jak Pupenec ke štěstí přišel* popisuje příběh správce hradu Šaratice Pupence, který se na své pochůzce hradem setkává s pověstnou Bílou paní. Setkání s Bílou paní ohlásí na ministerstvo kultury, z něhož je na hrad vyslána

⁹² JANOUŠEK, Pavel. Přehledné dějiny české literatury 1945–1989. Praha: Academia, 2012. S. 249.

komise – kulturní historik Tomeček a psychiatr Boukal. Pan Boukal Pupence vyšetří, avšak nezaznamená žádné onemocnění. Doktor Tomeček zůstane se správcem večeř na hradu, aby se ujistil, zda zpráva ohledně Bílé paní je pravdivá. V noci i on spatří Bílou paní. Následně je správce pozván k přednostovi do Prahy, který se ho vyptává, zda věří tomu, co viděl. V závěru povídky je Pupenec přeložen na jiný, lepší hrad a získá vyšší plat.

Ve třetí povídce *Mrtvá kočka* se střetne žurnalista s mrtvou mluvící kočkou, která mu byla vhozena oknem do bytu. Kočku zkoumá jak žurnalista, tak jeho přítel lékař, ale i duchovní. Mrtvé zvíře umí mluvit, ale pouze v druhé osobě čísla jednotného a užívá naprosto logické argumentace, až to vyznívá jako politická provokace. Ze strachu z možných nepříjemností, které by mohly vyplývat z toho, co řekla, ji nechá doktor Maršálek v klášteře.

Následující krátká povídka se nazývá *Mimořádná událost*. Důstojník Mikys se setkává na chodbě kasáren s poloprůhledným a neobyčejně ošklivým duchem zemřelého vojáka, jenž se na toaletách v kasárnách před sto lety oběsil. Jediné, na co důstojník při konfrontaci s duchem myslí, je, jak udělat, aby se nikdo nedozvěděl, že se v jeho kasárnách zjevil duch. S dalším důstojníkem Šamalem se nakonec shodnou, že ducha nechají být, a ten, kdo ho uvidí, bude potrestán.

Známou povídkou je *Plivník dlaždiče Housky*. Hlavní postavou je dlaždič Houska, jenž nalezne pod okapem domu bílé, černě kropenaté vejce, z něhož se do rána vylíhne ošklivé černé mluvící kuře jménem Plivník. Úkol každého Plivníka je sloužit tomu, kdo ho vycítil, a vykonávat za něj skoro všechnu práci. Cílem kuřete je vydělat co nejvíce peněz. Takový přístup se ale nezalíbil ostatním pracovníkům a Houska byl pro nadměrné pracovní výkony vyšetřován. Nakonec se rozhodne Plivníka uškrtnout, to se mu ale nepodaří, protože Plivníka se člověk zbaví jen a pouze kouzelnou formulí. Po jejím vyřčení se z mluvícího kuřete stalo obyčejné kuře, jež za sebou zanechalo další černobílé kropenaté vejce.

Předposlední povídka *Balada o Vikýřníkovi* líčí příběh o podporučíkovi Bezpečnosti a strašidlu Vikýřníkovi, který žije a straší na půdách a střeších. Vikýřník, potěšen novým přátelstvím s podporučíkem, mu pomůže při hledání půdního zloděje. Pak ale strašidlo zjistí, že bylo pouze využito kvůli kariéernímu postupu podporučíka a rozhodne se samo bílá plátna ukrást a tím zmařit policistovu budoucí kariéru.

Posledním povídkovým příběhem je *Kokeš*. V této povídce se setká redaktor Kotlach s pidimužíkem Kokešem, jehož prací je po přivolání kouzelnou formulí zabíjet paličkou lidi. Žurnalista má problémy v práci kvůli odevzdanému fejetonu, dále ho neustále

ponižuje jeho sousedka Hamrníková. Toho dne večer se střetne s opilcem Karlíkem a vzápětí na něj zavolá Kokeše. Mužičkovo topůrko ale nevydrží ránu do opilcovy hlavy a rozpadá se na dva kusy.

Po krátkém shrnutí všech povídek obsažených v souboru *Bubáci pro všední den* se budu zabývat konkrétní analýzou práce Karla Michala s literárními žánry a vypravěčem.

Autor se inspiroval, jak již bylo zmíněno, žánrem autorské pohádky. Snažil se pomocí pohádkových rysů o vyjádření svých názorů na dobu socialistického Československa. Karel Michal nepracoval pouze s literárním žánrem pohádky, ale spíše se zabýval povídkovou tvorbou se znaky autorské pohádky. Autorův jazyk je velice osobitý, plný metafor, jízlivé ironie, přirovnání, hyperbol a doslova užitých přísloví.

Michalův přístup k žánru autorské pohádky je charakteristický zaměřením na všední problémy lidí, kteří se snaží dodržovat společností daná pravidla a morálku. Čtenář se setkává v povídkách s orgány, pro které je dohled na dodržování pravidel, společenské normy a morálky typické. Jde například o inspekci z ministerstva v povídce *Jak Pupenec ke štěstí přišel*, o policistu vyšetřujícího krádeže v předposlední krátké próze souboru *Balada o Vikýřníkovi*. Takovýto přístup k žánru autorské pohádky je velice neobvyklý.

V každé z povídek se objevuje nadpřirozená postava a s ní spojená kouzelná zaklínadla, např. „*Fuj fuj, nechci tě*“, „*Kokeš, toho zadního, vem palici, zabi ho!*“ a čarovné předměty, např. prsten. Autorská pohádka může být zasazena do reálného světa, ale většinou se příběh odehrává ve fantastickém prostředí, které přímo neovlivňuje skutečný lidský svět. Také je povětšinou věnována dětskému čtenáři, ne dospělému. Je tedy možno říci, že Michal dostal tzv. aktualizaci žánru pohádky, jelikož jeho povídkový soubor je zasazen do světa lidí a je věnován dospělému čtenáři. Zároveň autor lpí na udržení základních rysů autorské pohádky. Pracuje s nadpřirozenými bytostmi (kouzelný dědeček, Bílá paní, duch, mluvící mrtvá kočka, mluvící kuře, strašidlo a pidimužík), které se objevují v našem reálném světě a stojí v konfrontaci s člověkem, jenž s nimi mluví a chová se k nim jako k součásti skutečného světa. „*Duch zakvílel a zatřepal ošklivými packami jako pes, když prosí o kostku cukru*. „*Co to děláte?*“ *zeptal se důstojník*. „*Straším,*“ *odvětil duch hlasem větru, skučícího mezi trámy šibenice, „to vidí každý vůl.*“ *Důstojník Mikys shledal, že by tímto srovnáním mohla utrpět jeho velitelská autorita.*⁹³ Některé postavy se objevují na místech co nejvzdálenějších jejich kouzelnému světu, např. v účtárně,

⁹³ MICHAL, Karel. *Bubáci pro všední den*. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 234.

vojenském útvaru, ve skupině dlaždičů atd., jiné se vyskytují na místech pro ně přirozených (v křížové chodbě na hradě nebo na půdě).

Pro povídky Karla Michala není typická popisnost, jak je tomu u klasického žánru. Dějová linie nemá pomalý spád, míří přímo k dějovému zvratu. Autorovy povídky nekončí morálním apelem nebo poučením. Spíše až po přečtení celého příběhu si čtenář uvědomí, jaký smysl povídka měla. Karel Michal pracuje s otevřeným závěrem, kterého je možné si všimnout v povídkách *Plivník dlaždiče Housky* nebo *Kokeš*. Po přečtení povídky má čtenář pocit, že by měl přijít další příběh, jenž by konec povídky osvětlil. „*Neplakal proto, že ho Kokeš zklamal, a neplakal ani proto, že měl dnes velice škaredý den.*“⁹⁴

Postavy nejsou individuality, jak je pro povídkový žánr charakteristické, ale pouze typy, které zastupují různé lidi žijící svůj stereotypní život, aniž by byli něčím zvnějšku vyrušeni. Autor kritizuje ve svém díle nejen zkaženou lidskou morálku, ale i stereotypnost života, názorů a pravidel. Problémem některých postav je, že jejich pomocníky – bubáky neakceptuje systém. Ten nedovoluje víru v nadpřirozené bytosti, které by podle tohoto ideologického systému neměly ani existovat. Lidmi jsou strašidla vnímána jako narušitelé bezproblémového, zavedeného systému a řádu. Mrtvá mluvící kočka je hrozbou pro každého, kdo ji vlastní. Své myšlenky kočka projevuje bezprostředně na otázku a vyznávají jako politické provokace, které cenzura potlačuje, zároveň říká i absurdity. Důstojníci Mikys a Šamal se obávají toho, že když se někdo dozví, že si na toaletách v kasárnách vzal voják život, mělo by to negativní dopad. Zjevení Bílé paní je bráno také negativně. Správce hradu Šaratice Pupenec má strach, že návštěvníci hradu budou mít z Bílé paní strach a přestanou památku navštěvovat. Dlaždič Houska se ihned po „vysezení“ vejce smíří s faktem, že kuře mluví a pracuje, ale vyšší orgány mají problém s takovým pracovním nasazením.

Michal si všímá několika negativních vlastností lidí (závist, kořistnictví, hloupost, sobeckost, lenost, přivlastnění si cizího úspěchu aj.), které se vyjevují v konfrontaci s bubáky, kteří mají pouze své poslání ve světě lidí a je jim cizí lidské smýšlení. Výše zmíněné negativní vlastnosti lidí jsou dětskému čtenáři často představovány v tradičním pojetí pohádky. Buď se hlavní hrdina na základě svých činů změní, nebo bude potrestán. I v *Bubácích pro všední den* je prostor pro spravedlnost. Nejvýrazněji dojde ke spravedlivému soudu v povídce *Silná osobnost*, kdy je kořistnictví mzdového účetního Mikuláška potrestáno. Bubáci jsou sice nadpřirozenými bytostmi, ale chovají se jako lidé.

⁹⁴ MICHAL, Karel. Bubáci pro všední den. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 284.

Pokud je Bílá paní rozzuřená, plive, což se nesluší na původní šlechtičnu, nebo Plivník uklízí, vaří a pracuje. Vikýřník má naučené slovní obraty, jež při setkání s podporučíkem pečlivě vybírá. O to více jsou povídky zajímavé.

Autor poukazuje v povídkách na to, jak se lidé snaží zapřísáhle dodržovat pravidla a chovat se morálně, ale v určité náročné situaci se zachovají zcela opačně. Například redaktor Kotlach pošle na neznámého opilce, který ho uráží, Kokeše s paličkou, aby opilce zabil. Podporučík ohánějící se tím, co je občanská povinnost a poctivost, sám využije práce strašidylka pro svůj záměr postoupit v kariérním žebříčku. „*To máte tak,*“ vysvětlil, „*když někdo něco má, na co si vydělal, nesmí mu to nikdo jiný brát. Když někdo chce něco mít, ať je to cokoliv, musí si na to vydělat poctivě, to znamená, že to nesmí ani sebrat jinému, ani nikoho donutit, aby se za něho dřel.*“⁹⁵ Strašidla jsou protipóly lidí, aby ukázala, jak moc lidé touží po penězích nebo po pracovním postupu. Postavy bubáky pouze využívají pro svůj prospěch a zvyknou si na jejich nadpřirozenou moc, na kterou dále pak spoléhají (*Silná osobnost, Balada o Vikýřníkovi*).

Vypravěč hraje obecně v povídkách velmi důležitou roli. Nejčastěji je zastoupen autorský vypravěč (er-forma) a vyprávěcí řeč prolínající se do vnitřního monologu postav. „*Sápat dobytek, přemýšlel, to je [...] To nikam nevede. Něco ale musím udělat. Musím přece nějak využít svých možností.*“⁹⁶ Vypravěč popisuje, jak situaci postava vnímá. Střídá se tedy autorská vyprávěcí situace s personální. V Michalových krátkých prózách popisuje vypravěčský subjekt jak vzhled lidí a bubáků, tak jejich vlastnosti, ale i prostředí, ve kterém se postavy pohybují. Především vzhled strašidel je detailně popsán: „*Vyplazil se opatrně pod otevřeným rámem, zachytil se chrupavčitými ostruhami na špičatých patách do spár mezi prejzy a s blaženým povzdechem vystavil hubené, téměř pavoučí údy paprskům měsíce. [...] Průhledné bulvy mu vystupovaly víc než polovinou z očnic. Hlavu měl poměrně malou.*“⁹⁷ V díle je užita přímá charakteristika vzhledu postav, většinou hned na prvních stránkách povídek. Autor netáhne k přílišné popisnosti postav či prostředí a k dějovým odbočkám, jak je tomu u klasického povídkového žánru, ale snaží se popisovat vše trefně a přiměřeně.

Vypravěč sleduje myšlení postav, stojí v pozici zvnějšku a hraje roli nezaujatého pozorovatele, jen občas přispěje připomínkou, komentářem nebo krátkým upozorněním čtenáře a vybídne jej k zamyšlení. Tím udržuje vypravěčský subjekt se čtenářem kontakt

⁹⁵ MICHAL, Karel. Bubáci pro všední den. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 259.

⁹⁶ MICHAL, pozn. 95, s. 193.

⁹⁷ MICHAL, pozn. 95, s. 252–253.

a jeho pozornost. „*V dětských letech jste chtěli být kapitány, mašinfýry nebo kominíky.*“⁹⁸, „*Medvědi v zrcadlech nežijí. Neměli by tam co žrát, víte. Podívejte se do Brehma.*“⁹⁹

Karlu Michalovi svět bubáků, strašidel a bílých paní umožňuje vytvoření satiry na socialistickou společnost ČSSR a obecně na nejrůznější neduhy a negativní vlastnosti lidského pokolení. Nesnažil se znázornit problematiku na konkrétních událostech pouze pomocí nadsázky, grotesky, komiky a absurda, jak je tomu často u satirických povídek. Hlavní rys satiry – kritiku společenské doby (komunismu v Československu) a společenských změn zpracoval tak, že využil fantastičnost. Příběhy líčil sice na činech konkrétních postav, ale zabýval se obecnými problematickými jevy, např. budováním kariéry, zapřením vlastních myšlenek a názorů při nátlaku vyšších orgánů, rovností všech pracovníků atd.

Celý satirický soubor je nadlehčen autorovým osobitým jazykem. Ten si pohrává jak s trefnými přirovnáními, např. „*Dílovedoucí napřáhl před sebe ruce gestem kostelníka, který zničehonic spatří živého d'ábla*“¹⁰⁰, tak s příslovími, která jsou brána doslova: „*Ranní ptáče dál doskáče*“, *„dodal poučně a na důkaz toho poskočil několikrát po místnosti s odpornou činorodostí.“*¹⁰¹ Jako u výše analyzovaných děl je možné si povšimnout častého užívání vulgarismů, počestěných germanismů (eklhaf, sesle, rajc) a přechodníků (obraceje, vztáhnuvše, zapomenuv).

Karel Michal neusiloval o změnu pojetí některých tradičních literárních žánrů, ale spíše si s nimi pohrával, aby dosáhl určitého sdělení.

⁹⁸ MICHAL, Karel. Bubáci pro všední den. In: MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Lidové noviny, 2001. S. 180.

⁹⁹ MICHAL, pozn. 98, s. 180.

¹⁰⁰ MICHAL, pozn. 98, s. 186.

¹⁰¹ MICHAL, pozn. 98, s. 248.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na dílo Karla Michala. Pokusila jsem se především postihnout, jak autor ve svých textech pracoval s literárními žánry a vypravěčem.

Karel Michal s žánry experimentoval, narušoval jejich formu a pohrával si s nimi. S klasickým pojetím žánru pracoval pouze jako s opěrným bodem. Formálně se blížil detektivce, povídce, autorské pohádce a historické próze, ale zároveň se od nich odvracel, nedodržel rysy a postupy typické pro daný žánr, některé z nich dokonce i parodoval. Do popředí postavil vždy prostě jednající postavy držící se svého stereotypního života, pravidel a norem. Michal ve všech dílech kritizoval lidskou hloupost, jež pak byla demonstrována na nejrůznějších situacích, které nakonec vyzněly komicky až absurdně. Zabýval se lidskou povahou, morálním přístupem, spravedlností a obecnými problémy, se kterými se člověk setkal v době komunistického Československa. Karel Michal ve své tvorbě někdy kritizoval určitou epochu – komunismus v ČSR nebo socialistické Československo. V příbězích se nachází dobová aktualizace a snaha o nadčasovost. V autorově době mělo jeho dílo poměrně velký dopad na čtenáře, jelikož se ho konkrétní společenská situace týkala, dnes k němu přistupují čtenáři jako k zábavné literatuře.

V tvorbě Karla Michala je užita pestrá škála vyprávěcích strategií. Především pracuje s vypravěčem personálním, který ale postrádá univerzální platnosti, tudíž nemusí být vždy hodnocení prezentované v textu v souladu s tím čtenářovým. Michalův vypravěč bývá často subjektivizovaný, a to i v žánrech, pro které není taková práce s vypravěčem typická. Někdy mizí jasná hranice mezi promluvou vypravěče a promluvou postav. Typickým znakem řeči vypravěče, ale i postav je jejich jazyk, jenž postavy často charakterizuje. Modelový autor občas vstupuje do příběhu svými autorskými komentáři a poznámkami. Často aby zvýšil pozornost čtenáře, aby projevil svůj názor či postoj k dané problematice, nebo jde o strategii modelového autora se záměrem narušit iluzivnost textu.

Ve všech analyzovaných dílech je zřetelná autorova práce s expresivním jazykem. Užívá obrazných pojmenování, vulgarismů, přirovnání, přísloví, slangu, argotických výrazů atd. Specifickými znaky jeho tvorby jsou parodie, ironie až sarkasmus, s nimiž Michal pracuje často jako s prvky humoru.

Seznam použitých zdrojů

- CIGÁNEK, Jan. Umění detektivky. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962.
- ČAPEK, Karel. Poznámky o tvorbě. Praha: Československý spisovatel. Otázky a názory, 1959.
- DOKOUPIL, Blahoslav. Český historický román: 1945–1965. 1. Vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987.
- HEZOUČKÝ, Svatoslav. Recenze: Gypsová dáma. In: Mediální komentáře a postřehy [online]. Praha, 2005 [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <http://svatoslav.blogspot.cz/2005/10/recenze-gypsov-dma.html>
- HVÍŽĎALA, Karel. České rozhovory ve světě. V této úpravě 1. Vyd. Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-2915-5.
- JANOUŠEK, Pavel. Přehledné dějiny české literatury 1945–1989. Praha: Academia, 2012. Literární řada. ISBN 978-80-200-2057-4.
- KNAPOVÁ, Adéla. Karel Michal. Reflex [online]. Praha: Czech news center, 2001, 24. 3. 2011 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/causy/73544/karel-michal.html>
- LEHÁR, Jan. Česká literatura od počátků k dnešku. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie. ISBN 978-80-7106-963-8.
- MASÁKOVÁ, Milena. Komentář. In: Soubor díla. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. S. 667–689. ISBN 80-7106-460-2.
- MICHAL, Karel. Soubor díla. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká knihovnice (NLN, Nakladatelství Lidové noviny). ISBN 80-7106-460-2.
- MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef. Encyklopedie literárních žánrů. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- PEJSKAR, Jožka. Poslední pocta. Sv. 3, Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948–1989. S. 317. ISBN 3857785.
- PILAŘ, Martin. Pokus o žánrové vymezení povídky. 1. Vyd. Ostrava: Sfinga, 1994. ISBN 80-7042-411-7.
- RIMMON-KENAN, Shlomith. Poetika vyprávění. 1. Vyd. Brno: Host, 2001. ISBN 80-7294-004-X.
- STANZEL, Franz K. Teorie vyprávění. 1. Vyd. Praha: Odeon, 1988.

TODOROV, Tzvetan. Poetika prózy. Praha: Triáda, 2000. S. 333. Paprsek, sv. 3. ISBN 80-86138-27-5.

TOMAN, Jaroslav. Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury. 1. Vyd. České Budějovice: Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích, 1992. S. 98. ISBN 8070400552.

ZELINSKÝ, Miroslav a Blahoslav DOKOUPIL. Slovník české prózy 1945–1994. Ostrava: Sfinga, 1994. ISBN 80-85491-84-2.